JORGE LUIS BORGES

BORGES VE BEN



A F A
DENEME

AFA – Deneme: 10
AFA – Yayınları: 73

Şubat 1989

© AFA Yayıncılık A.Ş., 1988

Bu kitabın tüm hakları
AFA Yayıncılık A.Ş.'ye aittir.

Dizgi: AFA Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Gülen Ofset
Kapak: Reyo Basımevi

AFA Yayıncılık A.Ş., Babıali Cad. Sıhhiye Ap. 19/8 Cağaloğlu – İST.
☎: 526 39 80

JORGE LUIS BORGES

Borges ve Ben

Çeviren:
Celal Üster

AFA
YAYINLARI

İçindekiler

An Introduction to Borges	12
Bir Özyaşamöyküsü Denemesi	16
Borges ve Ben	94
Yaratan	96
Öteki	100

Ne benim için hiçbir anlam taşımayan seçkin bir azınlık için yazıyorum ne de "kitleler" diye tapınılan o platonik varlık için. Demagogun gözünde çok değerli olan bu iki soyutlamaya da hiç inanmıyorum. Ben kendim ve dostlarım için yazıyorum, bir de zamanın geçmesini kolaylaştırmak için.

Jorge Luis Borges

(*Kum Kitabı*'na Yazarın Notu'ndan)

24 Ağustos 1899'da Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te doğan Jorge Luis Borges'in çocukluğu, bazı yapıtlarında da anlattığı yoksul Palermo mahallesinde geçti. Arjantin tarihinde önemli bir yeri olan İngiliz kökenli bir aileden geldiği için İngilizceyi İspanyolcadan önce öğrenen Borges, daha dokuz yaşındayken Oscar Wilde'ın *Mutlu Prens*'ini İspanyolcaya çevirdi. Edebiyatla ilk tanışıklığı, kültürlü bir insan olan babasının kitaplığında bulunan İngilizce kitaplar aracılığıyla oldu. Çok küçük yaşlarda H. G. Wells'in yapıtlarını, *Binbir Gece Masalları*'nı, Mark Twain'in *Huckleberry Finn*'ini, Cervantes'in *Don Quixote*'sini okuma olanağı buldu.

1914'de, Birinci Dünya Savaşı patlak vermeden hemen önce ailesiyle birlikte İsviçre'nin Cenevre kentine giden Borges, orada kaldığı beş yıl boyunca Fransızca ve Almanca öğrendi ve Collège de Genève'i bitirdi. 1919'da yine ailesiyle birlikte Mayorka'ya, ardından da İspanya'ya gitti, İspanya'da Ultraismo akımını benimseyen genç yazarlara katıldı. Ultraismo yanlıları, çöküş içinde olduğunu düşündükleri 98 kuşağının tanınmış yazarlarına karşı çıkıyorlardı.

1921'de Buenos Aires'e döndüğünde doğduğu kenti yeniden keşfeden Borges, bu dönemde yazmaya başladığı ilk şiirlerinde kentin yaşadığı günleri ve geçmişini yeniden yarattı. 1923–1929 yılları arasında yazdığı benzetmelerle yüklü üç şiir kitabı, *Buenos Aires Tutkusu*, *Yolun Ötesindeki Ay* ve *San Martin Defteri*, Borges'in kentiyle olan ilişkisini, kendi iç dünyasıyla dışındaki kent arasında kurduğu karmaşık iletişimi açığa vurdu. Bu döneminde, sonradan karşı çıkacağı Ultraismo akımının Güney Amerika'da yayılmasına öncülük eden Borges, şiir kitaplarının yanısıra üç edebiyat dergisi çıkardı, denemeler yazdı, 1930'da *Evaristo Carriego* adlı bir yaşamöyküsü yayınladı.

1930'dan sonra deneme, şiir, eleştiri ve kısa öykü türlerini birleştirerek oluşturacağı kendine özgü ve hiçbir edebiyat türüne sokulamayan biçimin ilk denemelerine girişti.

1935'de yayınladığı ve bu tür kısa öyküler, kıssalar, çeviriler ve uyarlamalardan oluşan *Rezaletin Evrensel Tarihi*'nde, adı kötüye çıkmış kişilerin yaşamlarını anlatmayı denedi. O sıralar felsefi ve eleştirel denemelerini "kurgu"larından ayırmakta olan Borges, bu tür denemelerden oluşan *Sorgulamalar, Umudumun Boyutları ve Sonsuzluğun Tarihi*'ni yayınladı.

1938'de babası ölen Borges, aynı yıl, başındaki bir yaranın iltihaplanması sonucu ağır bir hastalık geçirdi ve bir süre konuşma yetisini yitirdi. Bir süre sonra, geçimini sağlayabilmek için ailesinden birinin adını taşıyan bir Buenos Aires kütüphanesinde üst düzeyde bir görevde çalışmaya başlayan Borges'in oradaki dokuz yılı mutsuzluk içinde geçti. Ancak Borges, 1938'i izleyen yıllarda edebiyat türleri arasındaki sınırları zorlayan yeni tarzının başarılı ürünlerini verdi. 1944'de yayınlanan *Kurgular* dizisinde ve 1949'da basılan *El Aleph* adlı kitabında, Kafkamsı bir dünyayı betimleyen metafizik öykülerden gerçekte olmayan kitapların eleştirilerine kadar her tür yazıyı denedi. Borges, yine aynı dönemde, Adolfo Bioy Casares'le birlikte, her ikisinin atalarının adlarından oluşturulmuş H. Bustos Domecq takma adıyla dedektif öyküleri yazdı. Öyküler, 1942'de *Don Isidro Parodi İçin Altı Sorun* adıyla yayınlandı. Borges, düş dünyasını ilk kez bu yapıtlarında sergiledi.

Jorge Luis Borges, Juan Peron 1946'da iktidara geldiğinde, daha önce İkinci Dünya Savaşı sırasında Müttefikler'den yana olduğunu açıklamış olduğundan kütüphanedeki görevinden alındı. 1946–1955 yılları arasında hayatını kazanmak için yayıncılık yaptı, konferanslar verdi, kitaplarının geliriyle geçinmeye çalıştı. 1955'te Juan Peron'un devrilmesi üzerine Ulusal Kütüphane'nin müdürlüğüne getirilen Borges, tam o sıralar, ailesinden gelen bir hastalık sonucu tümden kör oldu. Aynı zamanda Buenos Aires Üniversitesi İngiliz ve Amerikan Edebiyatı profesörü olan Borges'in yapıtlarının yazılmasını annesi, sekreterleri ve arkadaşları üstlendi.

Borges, 1955'i izleyen yıllarda, artık kendine özgü bir türe dönüşen tarzında, fantastik öğeleri gittikçe ağır basan kitaplar yayınlamayı sürdürdü. Bu dönemde yayınlanan *Düş Kaplanları* (1960), *Düşsel Varlıklar Kitabı* (1967) ve *Brodie' nin Raporu* (1970) gibi kitaplarında düzyazıyla şiir arasındaki sınırı neredeyse tümüyle kaldırdı. *Brodie'nin Raporu*'nda ve *Kum Kitabı*'nda (1975), okurlara, iç dünyasının derinliklerindeki labirentleri keşfeden bir bireyin karmaşık imgelemi ile yalın bir masal dilini birleştiren alegorik öyküler sundu.

Borges'in öykü ve şiirleri, Samuel Beckett ile Uluslararası Yayıncılar Ödülü'nü paylaştığı 1961'den sonra yirminci yüzyıl edebiyatının klasikleri arasında anılmaya ve gittikçe artan bir hayranlık kazanmaya başladı. Giderek günümüz edebiyatının en seçkin yazarları arasında yerini alan Borges, Latin amerika edebiyatının akademik bir okur çevresinin sınırlarını aşıp dünya çapında da geniş bir aydın kitlesine ulaşmasında çağdaşı yazarlara oranla daha büyük bir rol oynadı.

Borges, 14 Haziran 1986'da İsviçre'nin Cenevre kentinde öldü.

Kaynaklar:
AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, Inc., Cilt 4, S. 442-43.
Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt 2, ss. 1019-20.

Okurlara *Borges ve Ben* adıyla ulaşan bu kitapla birlikte Jorge Luis Borges'in Türkçeye dört kitabı çevrilmiş oluyor. Anımsayacağınız gibi, *Ölüm ve Pusula* 1982'de Tomris Uyar'ın çevirisiyle, *Yolları Çatallanan Bahçe* 1985'de Fatih Özgüven'in çevirisiyle ve *İngiliz Edebiyatına Giriş* 1987'de benim çevirimle yayınlanmıştı.

Yalnız elinizdeki bu kitabın ilginç bir özelliği var. *Borges ve Ben* adıyla yayınladığımız bu kitabın ana metnini oluşturan *Bir Özyaşamöyküsü Denemesi*'yle birlikte Borges Türkçeye ilk kez "aslından" çevrilmiş oluyor. Çünkü ilk kez New Yorker dergisinde yayınlanan *Bir Özyaşamöyküsü Denemesi*'ni Borges doğrudan İngilizce yazmış! Hiç kuşkusuz, İngilizce, İspanyolca kadar yakın bir dil Borges'e. Ataları arasında epey İngiliz bulunduğunu, daha dokuz yaşındayken İngilizceden İspanyolcaya çeviri yaptığını, hiç de yabana atılmayacak bir İngilizsever olduğunu düşünecek olursak, Borges'in İngilizceye en azından İspanyolca kadar vakıf olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Nitekim, iki yıl önce yitirdiğimiz bu büyük yazarın, İspanyolca kaleme aldığı birçok yapıtını, aynı zamanda dostu olan çevirmenleriyle birlikte İngilizceye çevirdiğini de biliyoruz.

Bir kitabı rasgele bir yerinden ya da dilediği bir bölümünden okumaya başlayan bir okur değil de, sayfa numaralarını izleyerek okuyan bir okursanız, en başta sunduğumuz "kuru" yaşamöyküsünden sonra Borges'in, birçok yapıtının anahtarını içeren, üstelik zaman zaman neredeyse "kurgu" niteliğinde özgün bir edebiyat metni gibi de okunabilen *Bir Özyaşamöyküsü Denemesi*'ni okumaya hazırlanın.

Ancak biz küçük bir müdahalede bulunduk ve Borges'in 1970 yılında yazdığı bu özyaşamöyküsü denemesinin ardın-

dan üç de kısa metnini sunduk. Biri 1956'da, biri 1958'de, biri de 1975'de yazılmış olan bu metinlerin de özyaşamöyküsel nitelikte bir kitaba hiç de azımsanamayacak katkıları olabileceğini düşündük.

1956'da yazılmış olan *Borges ve Ben*, uzun yazılardan giderek romandan hiç hoşlanmayan Borges'in belki de en kısa ve en yoğunlaştırılmış metinlerinden biri. Borges, bu yapıtında çok bilinen "Dr. Jekyll ile Bay Hyde" izleğine kendi kişisel yorumunu getirdiğini söylüyor. "Ama bir farkla," diye ekliyor hemen ardından, "Jekyll ile Hyde'da karşıtlık iyiyle kötü arasındadır. Benim yorumumdaysa, karşıtlık, izleyenle izlenen, seyredenle seyredilen arasında. Mutluluk ya da mutsuzluk gibi aşırılıkları yaşarken, bir an, bana olmakta olanın benden bağımsız bir biçimde başka birine olmakta olduğunu duyumsarım. Hint felsefe okullarından birine göre, ben (ego), kendini sürekli bakmakta olduğu insanla özdeşleştiren bir seyirciden başka bir şey değildir. Yazılarımı yazarken kimi özelliklerimi ortaya döküp kimi özelliklerimi dışlayışım, Borges'i düşsel bir yaratık olarak düşünmeye yöneltti beni. Ama aslında, kimliğin, kimi zaman da kimliğin uyumsuzluğunun, çifte kişiliğin ele alınışına birçok yapıtımda rastlayabilirsiniz."

1958'de yazılmış olan *Yaratan*'daysa, yüzyıllar öncesinin "kör ozanı" Homeros'un körleşmesiyle ozanlaşması arasındaki bağıntı, yine Borges'in türlerötesi denilebilecek kendine özgü biçemiyle anlatılıyor. Gerçekten de, yüzyılların ötesinden günümüze ulaşabilmiş bilgi ve kaynakların çoğu, *İlyada* ve *Odysseia* destanlarının ozanı Homeros'un kör olduğunu söylüyor. Borges'in de, yavaş yavaş gözlerinin bozulduğunu ve 1955 yılında tümden kör olduğunu biliyoruz. *Yaratan*'ı okurken de, Borges'in kendisiyle Homeros arasında ortak bir yazgı yakaladığını görmemek neredeyse olanaksız. Ama Borges, *Yaratan* adlı metnine yine kendine özgü bir ironiyle yaklaşıyor:

"Bu öykümün özyaşamöyküsel olduğu düşünülebilir.

Homeros benim bir yüceltilişim, Homeros'un körlüğü benim körlüğüm, Homeros'un karanlığı benimseyişi benim karanlığı benimseyişim olarak alınabilir. Oysa bu öyküde okuru bir özyaşamöyküsü okuduğunu düşünmekten caydıracak çarpıcılıkta öğeler de var, körlük bana karanlığın ağır ağır bastırması biçiminde geldi, gökten inen esinlenmeler biçiminde değil. Beni bekleyen ne bir *İlyada* vardı ne de bir *Odysseia*. Bu öyküyü ilk tasarladığım sıralar, bir süre Homeros'la Milton arasında bir seçim yapamadım. Oysa Milton çağımıza çok yakın bir dönemde yaşamış bir ozandı. Batı uygarlığı kadar eski olan Homeros'sa bir söylenceydi ve bu yüzden de bir başka söylenceye kolaylıkla dönüştürülebilirdi..."

Evet, belki de Homeros'la Borges arasındaki ortak yazgı körlük değil de başka bir şey. Çünkü bu kitapta okuyacağınız *Borges ve Ben*'de şöyle diyor Borges: "[Borges'in] dişe dokunur bir şeyler yazmayı becerdiğini kabul etmek benim için o kadar güç değil, ama o yazdıkları beni kurtaramaz, belki de iyi olan artık hiç kimsenin, hatta ötekinin de olmadığı, söz ve geleneğin olduğu için..."

1975'de yayınlanan *Kum Kitabı*'ndan aldığımız *Öteki* adlı öyküye gelince, aslında edebiyat tarihinde örnekleri hiç de az olmayan, Robert Louis Stevenson'dan Dostoyevski'ye birçok yazarda rastlayabileceğimiz "ikinci kişilik", "çifte kişilik", "benzeri" ya da "öteki" izleği sözkonusu olan. Bu izler, *Öteki* adlı öyküde Borges ile gençliği biçiminde karşımıza çıkıyor. Ama Borges'e bakarsanız, bu hortlaksı görüntü aynalardan, sudaki yansımalardan ya da doğrudan doğruya insanın belleğinden kaynaklanıyor ve insanı hem izleyici, hem oyuncu kılıyor. "Bu öyküde," diyor Borges, "birbiriyle konuşan iki kişinin, hem birbirinden yeterince farklı iki kişi hem de birbirine yeterince benzeyen iki kişi olmasını sağlamaya çalıştım."

Sanırız, Borges de, tıpkı T. S. Eliot ve Ezra Pound gibi, ideolojik önyargılarla yaklaşıldığında insanı fena halde yanıl-

tan yazarlardan. Ama belki de, kendimizi o kadar sıkmayıp özgürce okumanın keyfine bırakırsak, Borges'in yazdıklarından umulmadık tatlar alabiliriz. Öyleyse, bir kahve pişirin kendinize, yakın sigaranızı, sırtınızı koltuğunuza rahatça dayayıp başlayın okumaya. Şimdi, bu satırları okuyunca, "peki, sigara içmeyenler ne yapacak?" diye sorabilirsiniz. Onları bilmiyorum, ama Hilmi Yavuz'un ne yapacağını biliyorum. Kahvesini pişirecek, koltuğuna oturacak, filtresini dişleriyle koparıp attığı, parmaklarının arasından eksik etmediği, ama ne zamandır hiç yakmadığı sigarasının olmayan külünü silkerek başlayacak okumaya.

Celâl Üster
Ekim 1988

Bir Özyaşamöyküsü Denemesi

Ailem ve Çocukluğum

İlk anılarım, durgun bulanık akan Rio de la Plata'nın doğu yakasına mı, batı yakasına mı, amcam Francisco Haedo'nun köşkünde uzun, aylak tatiller geçirdiğimiz Montevideo'ya mı, yoksa Buenos Aires'e mi uzanıyor, kestiremiyorum. 1899 yılında, Buenos Aires'de, kentin tam göbeğinde, Suipacha'yla Esmeralda arasındaki Tucuman Sokağı'nda, annemin ailesinin küçük, gösterişsiz evinde doğmuşum. O günlerin çoğu evinde olduğu gibi, annemlerin evinin de düz bir damı, *zaguan* denilen uzun, kemerli bir sahanlığı, su çektiğimiz bir sarnıcı, iki de verandası vardı. Çok geçmeden kent dışına, Palermo'ya taşınmış olsak gerek, çünkü yine çift verandalı, koca bir yeldeğirmeni tulumbasının bulunduğu bir bahçesi, bahçenin öbür yanında da boş bir arsası olan başka bir evi anımsıyorum hemen. O zamanların Palermo'su – bizim oturduğumuz Palermo, Serrano ve Guatemala – kentin yıkık dökük kuzey varoşlarındaydı. Birçokları orada oturduklarını söylemeye utanır, kuzeyde oturuyoruz derlerdi belli

belirsiz. Oturduğumuz ev bizim sokaktaki iki katlı birkaç evden biriydi. Mahallenin gerisi düzayak evler ve arsalarla doluydu. Bu yöreden sık sık kenar mahalle diye sözetmişimdir, ama pek Amerikalıların anladığı anlamda değil, Palermo'da yoksul, sevecen insanların yanısıra, pek o kadar sevimli sayılamayacak insanlar da yaşardı Sonra bir de, bıçak dövüşleriyle ün salmış *compadrito*'ların, kabadayıların Palermo'su vardı. Ama bu Palermo, belleğime ancak çok sonraları gelip yerleşecekti. Çünkü o zamanlar o mahalleyi yok saymak için müthiş bir çaba gösteririrdik. Oysa, hemen oracıkta büyük edebiyat zenginliklerinin yattığını ilk keşfeden Arjantinli şair, komşumuz Evaristo Carriego hiç de öyle yapmazdı. Bana gelince, evden neredeyse hiç çıkmadığımdan *compadrito*'ların varlığından bile haberim yoktu.

Babam Jorge Guillermo Borges avukattı. Felsefe olarak anarşizme inanıyordu. Spencer'ın izinden gidenlerdendi. Bir yandan da, Modern Diller Öğretmen Okulu'nda ruhbilim dersleri veriyordu. Derslerini İngilizce verir, ders kitabı olarak da William James'in ruhbilim kitabını okuturdu. İngilizcesini, annesi Frances Haslam'ın Northumbria'lı bir anababadan Staffordshire'da doğmuş olmasına borçluydu. Umulmadık koşullar babaannemi Güney Amerika'ya sürüklemişti. Fanny Haslam'ın ablası, Jorge Suarez adında İtalyan Yahudisi bir mühendisle evlenmiş. Bu Jorge Suarez, Arjantin'e atlı tramvayı getiren adammış. Suarez'le karısı Arjantin'e yerleşince, Fanny'yi

de yanlarına çağırmışlar. Hiç unutmam, bu serüvenle ilgili bir de öykü anlatırlardı. Suarez, General Urguiza'nın Entre Rios'daki "saray"ına konuk gitmiş bir gün. Gel gör ki, eyaletin bu acımasız diktatörüyle, adam boğazlamakta kimsenin eline su dökemediği General Urquiza'yla kumar masasına oturduklarında, Suarez boş bulunup ilk eli alıvermiş. Oyun bittikten sonra dehşete kapılan öteki konuklar Suarez'in çevresini almışlar, o eyalette tramvaylarının çalışması için gerekli belgeyi almak istiyorsa her gece oyunda bir miktar altın kaybetmesi gerektiğini söylemişler. Ama Urquiza o kadar kötü bir oyuncuymuş ki, kararlaştırılan altınları kaybedebilmek için bayağı çaba harcamak zorunda kalmış Suarez.

Fanny Haslam, Albay Francisco Borges'le Entre Rios'un merkez kenti Parana'da tanışmış. Yıl ya 1870 ya 1871. Kent, Ricardo Lopez Jordan'ın *montonero*'ları ya da *goşo* milislerince kuşatıldığı sırada olmuş bu iş. Borges, atının sırtında, alayının başında, kenti savunan askerlere komuta ediyormuş. Fanny Haslam, evinin düz damından görmüş onu. O gece, hükümetin takviye birliklerinin gelişini kutlamak amacıyla bir balo düzenlenmiş. Fanny ile albay işte o baloda tanışmışlar, dans etmişler, birbirlerine aşık olmuşlar, en sonunda da evlenmişler.

Babam, ailenin küçük oğluydu. Entre Rios'da doğmuştu ama, saygıdeğer bir İngiliz hanımefendisi olan büyükanneme ikide bir aslında Entre Rios'lu olmadığını anlatmaya çalışır, "ben pampa'ların çocu-

ğuyum," derdi. Büyükannemse, su katılmadık bir İngiliz kayıtsızlığıyla, "doğrusu, ne demek istediğini hiç anlamıyorum," diye karşılık verirdi. Aslına bakılırsa, babam haklı sayılırdı. Çünkü büyükbabam 1870'lerin başlarında Buenos Aires eyaletinin kuzey ve batı sınır bölgelerinde başkomutanlık yapmıştı. Çocukluğumda, Fanny Haslam'dan, o günlerin sınır bölgesi yaşamıyla ilgili epey hikaye dinlemişimdir. Bunlardan birini, *Savaşçı ile Tutsağın Öyküsü*'nde anlatmıştım. Anımsadığım kadarıyla, Simon Coliqueo, Catriel, Pincen ve Namuncura gibi tuhaf adları olan birçok yerli kabile reisi tanımıştı büyükannem. Büyükbabam Albay Borges, 1874'de, bizim o iç savaşlardan birinde ruhunu teslim etmiş. Kırkbir yaşındaymış öldüğünde. La Verde savaşında uğradığı bozgundan dolayı başı beladaymış. Sırtında beyaz *panço*'su, ardında on - oniki askeri, atını ağır ağır düşman hatlarına sürmüş ve iki Remington kurşunu yemiş. O sıralar, Remington tüfekleri Arjantin'de ilk kez kullanılıyormuş. Her sabah kullandığım traş makinesinin markasıyla, büyükbabamı öldüren tüfeğin markasının aynı olduğunu ne zaman düşünsem, hafifçe ürperirim.

Fanny Haslam, habire kitap okurdu. Artık seksenini geride bıraktığı günlerde, hoşuna gitsin diye, günümüzde Dickens'ın ve Thackeray'in eline su dökecek yazar kalmadığını söylerdi ona. Büyükannemse, "ben Arnold Bennett, Galsworthy ve Wells'i tercih ederim," diye karşılık verirdi. 1935'de öldüğünde doksan yaşındaydı. Ölmeden az önce bizleri yanına

çağırdı ve İngilizce olarak (gerçi İspanyolcası düzgündü, ama çok iyi değildi), "ben çok, ama çok ağır ölen ihtiyar bir kadınım," dedi duyulur duyulmaz bir sesle. "Bunda hiçbir fevkaladelik yok üstelik." Bu yüzden, ölümünün ev halkım altüst etmesi için hiçbir neden göremiyordu. Ölmesi çok uzun sürdüğü için bizlerden özür diledi.

Babam çok anlayışlı ve bütün anlayışlı insanlar gibi de çok sevecen bir adamdı. Bir keresinde askerlere, üniformalara, kışlalara, bayraklara, kiliselere, rahiplere ve kasap dükkanlarına iyi bakmamı söylemişti bana. Çünkü bunların hepsi de yok olup gitmek üzereydi, çocuklarıma bütün bunları gerçekten gördüğümü söyleyebilmeliydim. Ne yazık ki, bu kehaneti doğru çıkmadı.

O kadar alçakgönüllü bir adamdı ki babam, kazara görünmez olsa bundan büyük keyif alabilirdi. İngiliz atalarından övünç duymasına karşın bu konuda şaka yapmayı çok sever, yapmacık bir küçümsemeyle, "İngilizler de kimmiş canım," derdi, "Alman rençber sürüsü işte!" Shelley'e, Keats'e ve Swinburne'e tapardı neredeyse. Okur olarak iki konuya ilgi duyardı. Biri, metafizik ve ruhbilim üstüne kitaplar (Berkeley, Hume, Royce ve William James). Biri de, Doğu'yla ilgili edebiyat ve kitaplar (Lane, Burton ve Payne). Bana, şiirin gücünü, sözcüklerin yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda büyülü simgeler ve müzik olduğunu öğreten o olmuştur. Bugün İngilizce şiir okumaya kalktığımda, annem, sesimin babamın

sesine büründüğünü söyler.

Bana ilk felsefe derslerini veren de babam olmuştu. Hem de hiç sezdirmeden. Çok gençtim; bir satranç tahtası üstünde Zenon çıkmazlarını, Akhilleus ve kaplumbağayı, okun kımıltısız uçuşunu, devinimin olanaksızlığını göstermişti bana. Daha sonraları, Berkeley'in adını bile anmaksızın, idealizmin temel ilkelerini öğretmek için akla hayale gelmedik yollar denedi.

Annem, Leonor Acevedo de Borges, eski Arjantin ve Uruguay soyundan. Doksandördünde olmasına karşın hâlâ sapasağlam ve dini bütün bir Katolik. Benim yetişme çağımda din, kadınların ve çocuklarındı. Buenos Aires'deki erkeklerin çoğu dinsel konularda özgür düşünen insanlardı, ama soracak olsanız Katolik olduklarını söylerlerdi. Sanırım, herkesin iyiliğini isteme ve arkadaş canlısı olma gibi özelliklerimi annemden almışım. Her zaman açık kafalı olmuştur annem. Babamdan İngilizce öğrendikten sonra, çoğunlukla bu dilde kitap okumaya başlamış. Ama babamın ölümünden sonra bakmış ki hiçbir kitabı doğru dürüst okuyamıyor, hep kafası dağılıyor, kendini zorlamak için oturmuş William Saroyan'ın *İnsanlık Komedyası*'nı çevirmeye koyulmuş. Üstelik çevirisi basılmakla kalmamış, Saroyan çevirisinden ötürü Buenos Aires'deki bir Ermeni derneğinin ödülünü de almış. Daha sonraları Hawthorne'un bazı öykülerini ve Herbert Read'in sanat üstüne kitaplarını çevirdi. Bana yakıştırılan Melville, Virginia Woolf ve Faulkner

çevirilerinden bazıları da onundur. Annem, özellikle daha ilerki yıllarda, kör olduğumda, benim için her zaman bir yoldaş, anlayışlı ve bağışlayıcı bir dost olmuştur. Uzun yıllar, yakın zamanlara kadar, sekreterliğimi üstlendi, gelen mektupları yanıtladı, bana kitap okudu, söylediklerimi kağıda döktü, birçok kez benimle birlikte yurtiçi ve yurtdışı yolculuklarına çıktı. Gerçi o sıralar aklımın ucundan bile geçmiyordu, oysa aslında beni yazarlığa sessizce, ama karşı konulmaz bir biçimde özendiren oydu.

Annemin büyükbabası Albay İsidoro Suarez, 1824 yılında Perulu ve Kolombiyalı suvarilerin Peru'daki Junin savaşının akışını değiştiren saldırısına komuta ettiğinde yirmidört yaşındaymış. Güney Amerika Bağımsızlık Savaşı'nın sondan bir önceki çarpışmasıymış bu. Suarez, 1835'den 1852'ye kadar Arjantin'i diktatörlükle yöneten Juan Manuel de Rosas'la kardeş torunu olmasına karşın, Montevideo'da sürgünde ve yoksulluk içinde yaşamayı, Buenos Aires'de zorbalık altında yaşamaya yeğ tutmuş. Bu arada, topraklarına el koymuşlar ve erkek kardeşlerinden birini idam etmişler.

Annemin ailesinin başka bir üyesi de Francisco de Laprida. De Laprida 1816 yılında Tucuman'daki kongreye başkanlık yapmış, Arjantin Konfederasyonu'nun bağımsızlığını ilan etmiş ve 1829'da bir iç savaşta öldürülmüş. Annemin babası İsidoro Acevedo da sivil olmasına sivilmiş ama, 1860'larda ve 1880'lerde iç savaşlardaki çarpışmalara katılmış. Diyeceğim,

ailemin ik tarafından da askerler var atalarım arasında. Tanrıların böyle kahramanca bir yazgıyı benden esirgemiş olmalarına ne kadar yerinsem az, ama tanrıların bu konuda akıllıca davrandıkları da kesin.

Çocukluğumun büyük bir bölümünün evlerde geçtiğini daha önce söylemiştim. Kızkardeşimle ben, hiç arkadaşımız olmadığından, her nedense Quilos ve Yeldeğirmeni adlarını verdiğimiz iki düşsel dost yaratmıştık. (Sonunda onlardan bıktığımızda da, öldüklerini söylemiştik annemize.) Küçüklüğümden beri hep aşırı miyoptum, gözlük takıyordum. Doğrusu, biraz da çıtkırıldım sayılırdım. Hem ailemizde çok asker bulunduğundan (amcam bile deniz subayıydı), hem de hiçbir zaman asker olamayacağımı bildiğimden, küçük yaşlardan beri bir eylem adamı değil de kitabi biri olmaktan utanırdım. Çocukluğum boyunca, sevilmenin bir haksızlık olduğunu düşündüm hep. En küçük bir sevgiye bile layık olmadığıma inanıyordum. Hiç unutmam, doğumgünlerimde beni armağanlara boğduklarında, onları hak edecek hiçbir şey yapmadığımı, sahtekarın teki olduğumu düşünür, müthiş utanırdım. Bu duyguyu otuzumdan sonra alt edebildim.

Evimizde hem İngilizce hem İspanyolca konuşulurdu. Hayatımdaki en önemli şeyin ne olduğunu sorsalar, babamın kütüphanesi derim. Aslında, bazen düşünüyorum da, sanki o kütüphaneden hiç çıkmamışım gibi geliyor. Hâlâ gözümün önünde. Ayrı bir odadaydı kütüphane; camekanlı raflarında birkaç bin

kitap vardı herhalde. Aşırı miyop olduğumdan o dönemin yüzlerinin çoğunu unuttum (belki de büyükbabam Acevedo'yu düşündüğümde aslında onun fotoğrafını düşünüyorum), oysa *Chambers's Encyclopaedia* ve *Britannica'daki* metal gravürleri olduğu gibi anımsıyorum. Baştan sona okuduğum ilk roman, *Huckleberry Finn*'di. Ardından *Gezip Tozmak* ve *Kaliforniya'nın Bereketli Günleri* geldi. Kaptan Marryat'ın kitaplarını, Wells'in *Aydaki İlk İnsanlar*'ını, Poe'yu, tek ciltlik bir Longfellow basımını, *Define Adası*'nı, Dickens'ı, *Don Quixote*'yi, *Tom Brown'ın Okul Günleri*'ni, Grimm Kardeşler'in *Masallar*'ını, Lewis Carroll'ı, *Bay Verdant Green'in Serüvenleri*'ni (artık çoktan unutulmuş bir kitap), Burton'ın *Binbir Gece Masalları*'nı da okudum. Burton'ın kitabı, o zamanlar müstehcen sayılan şeylerle dolu olduğu için yasaktı. Ben de tavanarasında gizli gizli okumak zorunda kalmıştım. Ama kitaptaki büyüye kendimi öylesine kaptırmıştım ki, masalların başka hiçbir yanıyla ilgilenmediğimden müstehcen denilen yerlerin farkına bile varmamıştım. Bu saydığım kitapların hepsini İngilizce okumuştum. Sonradan *Don Quixote*'yi aslından okuduğumda, kötü bir çeviri gibi geldi bana. Garnier basımının, o altın yaldızlı harfleriyle kırmızı ciltlerini hâlâ anımsarım. Bir süre sonra babamın kütüphanesi dağıldı ve *Don Quixote*'yi başka bir basımından okuduğumda onun gerçek *Don Quixote* olmadığı duygusuna kapıldım. Çok sonraları, bir dostum, o bildik metal gravürleri, dipnotları ve aynı dizgi yanlışlarıyla

Garnier basımını bulup getirdi bana. Bütün bu saydıklarım, benim gözümde, kitabın ayrılmaz birer parçasıydı. Benim için gerçek *Don Quixote* o Garnier basımıdır.

İspanyolcadan, Eduardo Gutierrez'in Arjantinli haydut ve soyguncuları anlatan birçok kitabını da okudum. En başta da *Juan Moreira*'yı. Sonra, Albay Borges'in ölümünü de çok etkileyici bir dille anlatan *Siluetas militares*'i. Annem, *Martin Fierro*'yu okumamı yasaklamıştı, çünkü yalnızca serserilerin ve okul çocuklarının okuyacağı bir kitaptı; hem zaten gerçek *goşo*'ları da anlatmıyordu. Sonunda *Martin Fierro*'yu da gizli gizli okumak zorunda kaldım. Annem, Hernandez'in Rosas'ı desteklediği, dolayısıyla da Birlik'ten yana çıkmış atalarımızın düşmanı olduğu kanısındaydı. Sarmiento'nun *Facundo*'sunu, Grek mitologyası, daha sonraları İskandinav mitologyası üzerine kitaplar da okudum. Şiirle İngilizce tanıştım; Shelley, Keats, Fitzgerald ve Swinburne, babamın sık sık ezbere okuduğu o muhteşem gözdeleri!

Babamın ailesinde eskiden beri süregelen bir edebiyat geleneği vardı. Büyük amcası Juan Crisostomo Lafinur ilk Arjantinli şairlerden biriydi, 1820'de arkadaşı General Manuel Belgrano'nun ölümü üzerine bir kaside yazmıştı. Babamın kardeş çocuklarından, çocukluğumdan tanıdığım Alvaro Melian Lafinur da önde gelen minör şairlerden biriydi, sonradan Arjantin Edebiyat Akademisi'ne girmeyi başarmıştı. Babamın annesinin babası Edward Young Haslam, Ar-

jantin'de ilk İngilizce kitaplardan birini, *Southern Cross*'u (Güney Kavşağı) yayınlamıştı. Heidelberg Üniversitesi'nden, şimdi tam anımsayamıyorum ama, ya felsefe ya edebiyat doktorası vardı. Haslam, Oxford ya da Cambridge'de okuyacak parayı çıkıştıramadığından, Almanya'ya gitmiş, orada bütün dersleri Latince okuyarak bitirmişti üniversiteyi. En sonunda Parana'da ölmüştü.

Babamın bir de romanı vardı. 1921 yılında Mayorka'da yayınladığı bu roman, Entre Rios'un tarihiyle ilgiliydi. *Caudillo*'ydu romanın adı. Sonradan yırtıp attığı bir deneme kitabı yazdı ve Fitzgerald'ın *Ömer Hayyam*'ının aynı vezinle yapılmış bir çevirisini yayınladı. Yırtıp attıkları arasında, *Arabistan Geceleri* tarzında yazılmış bir Doğu öyküleri kitabı ve bir adamın oğluna ilişkin düşkırıklığını konu alan *Hacia la da* (Hiçliğe Doğru) adlı bir oyun da vardı. Arjantinli şair Enrique Banchs'ın biçemiyle kaleme aldığı bazı güzel soneler yayınladı.

Babam kör olduğunda çocuktum daha. Ama daha o sıralar, hayatın babamdan esirgediği yazar olma yazgısını benim üstlenmek zorunda kalacağım neredeyse anlaşılmıştı. Ailemizde herkes, benim yazar olacağıma kesin gözüyle bakıyordu (zaten böyle şeyler, açıkça söylenen şeylerden daha önemlidir). Benden yazar olmam bekleniyordu.

İlk yazmaya başladığımda altı yedi yaşlarındaydım. Klasik İspanyol yazarlarına öykünmeye çalışıyordum. Örneğin, Miguel de Cervantes'e. Berbat bir

İngilizceyle Grek mitologyası üstüne bir elkitabı yazmıştım; tabii Lempriere'den aşırmaydı. Sanırım, edebiyat alanındaki ilk girişimim de buydu. İlk öyküm ise, Cervantes biçemiyle yazılmış abuk sabuk bir şey oldu: *La visera fatal* (Uğursuz Tolga) adlı modası geçmiş bir romans. Bunları çok temiz ve düzgün bir biçimde defterlere yazıyordum. Babam hiç karışmazdı. Bütün yanlışlarımı kendim göreyim isterdi. Nitekim, bir gün bana, "anne ve babalar çocuklarını değil, çocuklar anne ve babalarını eğitir," dediğini anımsıyorum. Galiba dokuz yaşındaydım, Oscar Wilde'ın *Mutlu Prens*'ini İspanyolcaya çevirdim; çeviri Buenos Aires gazetelerinden birinde. *El Pais*'de yayınlandı. Altında yalnızca "Jorge Borges" imzası bulunduğundan, herkes çeviriyi babamın yaptığını sandı tabii.

Okula ilk gittiğim günleri anımsamaktan doğrusu hiç hoşlanmıyorum. Söylemekte yarar var, dokuz yaşına kadar okula gitmedim. Babam, anarşist olduğu için devlete bağlı hiçbir kuruma güvenmiyordu. Gözlük taktığım, okula kolalı gömlek ve kravatla gittiğim için kabadayılığa özenen okul arkadaşlarım benimle dalga geçerler, itip kakarlardı. Okulun adını anımsayamıyorum şimdi, ama sanırım Thames Sokağı'ndaydı. Babam, artık din dersinin yerini Arjantin tarihinin aldığını, bu yüzden Arjantin'le ilgili her şeye tapmamızın beklendiğini söylerdi. Sözgelimi, Arjantin tarihi, Arjantin'in doğuşunu etkileyen ülkeler ve çağlar konusunda hiçbir şey öğretilmeksizin okutulurdu. İspanyolca kompozisyon dersinde tumturaklı bir üslup-

la yazmayı öğretirlerdi: *"Aquellos que lucharon por una patria libre, independiente, gloriosa..."* (Hür, müstakil ve şanlı bir vatan uğruna kanlarını dökenler...) Sonradan, Cenevre'de, böyle şeyler yazmanın ne kadar anlamsız olduğunu, her şeye kendi gözlemlerimle bakmam gerektiğini öğrenecektim. 1901 doğumlu olan kızkardeşim Norah, ayrı bir kızlar okuluna gidiyordu.

O yıllarda yazlarımızı daha çok Buenos Aires'in onbeş yirmi kilometre güneyindeki Adrogué'de geçirirdik. Kendi yerimiz vardı orada: Tek katlı, bahçeli bir ev, iki kameriye, bir yeldeğirmeni ve uzun tüylü kahverengi bir çoban köpeği. O zamanlar Adrogué, taş kapılı, demir parmaklıklarla çevrili yazlık evlerin, parkların, meydanlardan dört bir yana dağılan sokakların bulunduğu, okaliptüs ağaçlarının kokusunun her yanı sardığı sessiz ve dingin bir sayfiye yeriydi. Yıllarca gittik Adrogué'ye.

Pampalarla ilk kez, sanırım 1909 yılında yüz yüze geldim. Buenos Aires'in kuzeybatısında, San Nicolas yakınlarında akrabaların oturduğu bir yere gidiyorduk. Hiç unutmam, en yakın ev ufukta bir leke gibi duruyordu. Anladım ki, uzanıp giden bu sonsuzluğa pampalar diyorlar. Çok geçmeden, tıpkı Eduardo Gutierrez'in kahramanları gibi birer *goşo* olduklarını öğrendiğimde, çiftlikte çalışanlar büyülü bir çekicilik kazandılar gözümde. Zaten gerçek hayatta olup bitenlerin farkına hep kitaplarda okuduktan sonra varmışımdır. Bir keresinde, sabahın ilk saatleriydi, sığır-

ları ırmak boyuna götürüyorlardı, at sırtında onlarla birlikte gitmeme izin verilmişti. Ufak tefek, kara kuru adamlardı; bolca, torba gibi birer pantolon, *bombacha* giymişlerdi. Yüzme bilip bilmediklerini sordum, "suya sığırlar girer," diye karşılık verdiler.

Annem, çiftlik kahyasının kızına, büyük bir mukavva kutu içinde bir oyuncak bebek armağan etmişti. Ertesi yıl oraya yeniden gittiğimizde küçük kızı sorduk. "Bilemezsiniz, bebek ne kadar hoşuna gitti!" dediler. Sonra bir de baktık, bebeği kutusundan bile çıkarmadan bir tasvir gibi duvara asmışlar. Anlaşılan, kirlenmesin ya da kırılmasın diye kızcağızın yalnızca bakmasına izin vermişler, el sürdürmemişlerdi. Duvarda, kimsenin uzanamayacağı bir yerde duruyor, uzaktan tapınılıyordu. Lugones, daha dergilerin falan gelmediği günlerde Cordoba'da birçok kez iskambil kağıtlarının resim gibi kullanıldığını, *goşo*'ların iskambil kağıtlarını kulübelerinin duvarlarına astıklarını gördüğünü yazmıştır. En gözde kağıt da, küçük aslanı ve iki kulesiyle kupa dörtlüsüymüş. Sanırım Cenevre'ye gitmeden önceydi, şair Ascasubi'nin etkisiyle olsa gerek *goşo*'lar üzerine bir şiir yazmaya kalkışmıştım. Şiirimde *goşo*'lardan duyduğum sözcükleri elden geldiğince kullanmaya çalıştığımı anımsıyorum, ama teknik güçlükler beni aşıyordu. Birkaç dörtlükten fazla yazamadım.

Avrupa

19[illegible]nda Avrupa'ya taşındık. Babamın gözleri iyiden iyiye zayıflamıştı. "Yahu, okuyamadığım evrağın altına nasıl imza atarım!" dediğini anımsıyorum. Erken emekliye ayrılmak zorunda kalan babam, tam on gün içinde yola çıkmamızı sağladı. O zamanlar dünya bugünkü kadar kuşkulu değildi; pasaport gerekmiyordu, bir sürü bürokratik işlem yoktu. Önce birkaç hafta Paris'te kaldık. Her aklı başında Arjantinliye çekici gelen bu kent o günlerde de, daha sonraları da pek çekmemiştir beni. Kimbilir, belki de pek farkında olmaksızın her zaman biraz İngilizdim ben. Nitekim, Waterloo'yu hep bir zafer olarak görmüşümdür. Yolculuğun amacı, kızkardeşimle beni Cenevre'de okula yazdırmaktı. Arjantin'den bizimle birlikte gelen anneannemle oturacaktık, babam da ünlü bir İsviçreli göz doktoru tarafından tedavi edilecekti. Ne var ki, anneannemin ömrü yetmedi, annemle babam Avrupa'yı gezerlerken o, Cenevre'de öldü. O sıralar Avrupa Buenos Aires'den ucuzdu, Arjantin parasının bir değeri vardı. Gelgelelim, tarih bilgisinden o kadar yoksunduk ki, ağustos ayında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vereceğini aklımızın ucundan bile geçirmiyorduk. Savaş çıktığında annemle babam Almanya'daydılar, ama Cenevre'ye, yanımıza dönmeyi başardılar. Bir iki yıl sonra, savaş sürüyor olmasına karşın

Alpler üzerinden İtalya'ya gidebilecektik. Verona ve Venedik'le ilgili anılarım hâlâ belleğimdeki canlılığını koruyor. Verona'daki koskocaman ve bomboş amfitiyatronun ortasında Ascasubi'den *goşo* dizeleri okumuştum yüksek sesle ve yüreklilikle.

O ilk güz –1914– John Calvin'in kurduğu Cenevre Koleji'nde okumaya başladım. Okul yatılı değildi. Bizim sınıfta kırk kişi kadardık, aşağı yukarı yarısı yabancıydı. Temel ders Latinceydi; çok geçmeden, Latincem iyi gittiği sürece öteki dersleri az çok savsaklayabileceğimi kavradım. Ama öteki derslerin hepsi de –cebir, kimya, fizik, mineraloji, botanik, zooloji– Fransızca okutuluyordu. O yıl bütün sınavları başarıyla verdim, bir tek Fransızcadan kaldım. Sınıf arkadaşlarım, bana hiç sezdirmeden, hep birlikte imzaladıkları bir dilekçe göndermişler müdüre. Bir yığın dersi Fransızca okumak zorunda olmama karşın daha Fransızcayı doğru dürüst bilmediğimi anlatmışlar. Müdürden, bu durumu göz önüne almasını rica etmişler. O da büyük bir incelikle kabul etmiş ricalarını. Önce, öğretmenlerin beni çağırdığını anlamazdım bile. Çünkü hepsi de adımı Fransızmışım gibi tek heceli söylüyorlardı (yani Borges'i Fransızcadaki "forge" sözcüğü gibi okuyorlardı), oysa bizim dilimizde adım iki heceli okunuyor, "g" harfi de İskoçların sert "h"si gibi söyleniyordu. Ne zaman adım okunsa, yanımdakiler beni dürtüklemek zorunda kalırlardı.

Kentin güney ya da eski yakasında bir apartman dairesinde oturuyorduk. Bugün hâlâ, Cenevre'yi Bu-

enos Aires'den çok daha iyi bilirim. Nedeni de çok basit: Cenevre'de hiçbir köşebaşı birbirine benzemez, her birini çabucak öğrenirsniz. Her gün, yeşil ve buzlu nehir boyunca, birbirine hiç benzemeyen yedi köprünün altından akarak kentin tam ortasından geçen Rhone Nehri boyunca yürürdüm. İsviçreliler biraz kendini beğenmiş ve soğuk olurlar. En yakın iki arkadaşım da Polonya Yahudisiydi: Simon Jichlinski ve Maurice Abramowicz. Sonradan biri hekim oldu, öbürü avukat. Onlara *truco* oynamasını öğretmiştim, ama o kadar çabuk ve iyi öğrendiler ki daha ilk oyunun sonunda cebimdeki bütün parayı aldılar.

Latincede epey ustalaşmıştım, yine de ders dışında okuduğum kitapların çoğu İngilizceydi. Evde İspanyolca konuşuluyordu, ama kızkardeşim çok geçmeden Fransızcayı o kadar iyi öğrendi ki düşlerini bile Fransızca görmeye başladı. Hiç unutmuyorum, bir gün annem eve geldiğinde, Norah'ı kırmızı kadife perdenin arkasına saklanmış, *"une mouche, une mouche!"* diye haykırırken buldu. Anlaşılan, kızkardeşim, Fransızların sineklerin tehlikeli olduğuna ilişkin inancını bayağı benimsemişti. "Çık bakayım oradan!" diye bağırdı annem hiç de vatansever sayılmayacak bir sesle. "Sen sinekler arasında doğup büyüdün!" İtalya gezisini ve İsviçre içindeki yolculukları saymazsak, savaş yüzünden bir yere gittiğimiz yoktu. Bir süre sonra, yalnızca dört beş yolcuyla birlikte Alman denizaltılarına meydan okuyan İngiliz büyükannem de bize katıldı.

Okul dışında kendi başıma Almanca öğrenmeye giriştim. Aslında bu Almanca serüvenine, beni hem büyüleyen hem de şaşırtan Carlyle'ın *Sartor Resartus*'u yüzünden sürüklendim. Carlyle'm kahramanı Diogenes Devil'sdung, idealizmi savunan bir Alman profesörüdür. Alman edebiyatında Tacitus'a benzer Germen bir öğe arıyordum, ama bunu ancak daha sonraları Eski İngilizcede ve Eski Norveççede bulacaktım. Alman edebiyatı, romantik ve marazi çıktı. Önce Kant'ın *Mutlak Aklın Eleştirisi*'ni denedim, ama Almanların çoğu dahil birçok insan gibi bozguna uğradım. Sonra, kısa ve özlü olduğu için şiir daha kolay gelebilir diye düşündüm. Gittim, Heine'nin ilk şiirlerini, *Lyrisches Intermezzo*'yu ve bir de Almanca-İngilizce sözlük edindim. Heine'nin yalın söz dağarcığıyla yavaş yavaş bu işi sözlüksüz becerebileceğimi farkettim. Çok geçmeden Alman dilinin güzelliğini kavramıştım bile. Ardından, Meyrink'in romanı *Der Golem*'i okumayı başardım. (1969'da İsrail'e gittiğimde, Bohemya söylencesi Golem'i, tanınmış bir Yahudi gizemciliği uzmanı olan Gershom Scholem'le tartışacaktım. Bir şiirimde de, Scholem'in adını, Golem'le uyak yapan tek sözcük olduğu için iki kez kullanacaktım.) 1917 yılıydı, Carlyle ve De Quincey uğruna Jean-Paul Richter'le ilgilenmeye çalıştım, ama kısa bir süre sonra Richter okumaktan çok sıkıldığımı anladım. Carlyle ve De Quincey gibi iki İngiliz savunucusuna karşılık Richter lafı çok fazla uzatan, belki de tutkusuz bir yazar gibi gelmişti bana. Buna

karşılık, Alman dışavurumculuğu çok ilgimi çekmişti. Alman dışavurumculuğunu bugün hâlâ imgecilik, kübizm, gelecekçilik (fütürizm), gerçeküstücülük, vb. gibi öteki çağdaş akımların ötesinde bir okul olarak görürüm. Birkaç yıl sonra Madrid'de, birtakım dışavurumcu şairleri ilk ve belki de son kez İspanyolcaya çevirmeye kalkışacaktım.

İsviçre'deyken bir ara Schopenhauer okumaya başladım. Bugün bana, "tek bir düşünür seç kendine," deseler, Schopenhauer'i seçerim. Eğer dünyanın gizleri sözcüklerle dile getirilebilseydi, o sözcükler sanırım Schopenhauer'in yazılarında yer alırdı. Schopenhauer'i birçok kez, tekrar tekrar okudum; hem Almancasından hem de babamla yakın dostu Macedonio Fernandez'in çevirilerinden. Bugün hâlâ Almancanın çok güzel bir dil olduğu kanısındayım, belki de yarattığı edebiyattan daha güzel bir dil. Kimbilir, belki olmayacak bir aykırılık ama, okullara ve akımlara düşkünlüğüne karşın Fransızcanın çok güzel bir edebiyatı var, oysa dilin kendisi çok çirkin. Fransızca söylenilen bir şey, insana önemsiz gelir. Aslında İspanyol dilindeki sözcüklerin çok uzun ve hantal olmalarına karşın İspanyolcanın bile Fransızcadan güzel olduğunu düşünüyorum. Arjantinli bir yazar olarak İspanyolcayla cebelleşmek zorundayım, onun için de İspanyolcanın eksikliklerinin fazlasıyla farkındayım. Goethe'nin, dünyanın en kötü diliyle, Almancayla boğuşmak zorunda olduğunu yazdığını anımsıyorum da, sanırım birçok yazar uğraşmak zorunda oldu-

ğu dil konusunda beş aşağı beş yukarı böyle düşünüyor. İtalyancaya gelince *İlahi Komedya*'yı bir düzineyi aşkın değişik basımından tekrar tekrar okudum. Ariosto'yu, Tasso'yu, Croce'yi, Gentile'yi de okudum. Ama ne İtalyanca konuşabilirim ne de İtalyanca bir oyun ya da film izleyebilirim.

Walt Whitman'la Cenevre'de Johannes Schlaf'm Almanca çevirisi aracılığıyla (*"Als ich in Alabama meinen Morgengang machte"* - *"As I have walk'd in Alabama my morning walk"*) tanıştım. Hiç kuşkusuz, Amerikalı bir şairi Almanca okumak o zaman çok saçma gelmişti ve hemen Londra'dan bir *Çimen Yaprakları* istetmiştim. Gönderilen kitabı hâlâ anımsıyorum, yeşil ciltliydi. Whitman'ı bir süre yalnızca büyük bir şair olarak değil, *tek* şair olarak gördüm. Daha doğrusu, 1855'e kadar dünyanın bütün şairlerinin eninde sonunda Whitman'a vardığını, ona öykünmemenin cahillikten başka bir şey olmadığını düşünüyordum. Böyle bir sanıya, daha önceleri de, şimdi artık hiç katlanamadığım Carlyle'ın düzyazısı ve Swinburne'ün şiiri karşısında kapılmıştım. İçinden geçtiğim evrelerdi bunlar. Daha sonraları da, belli bir yazardan müthiş etkilendiğim benzer deneyimler yaşayacaktım.

1919 yılına kadar İsviçre'de kaldık. İsviçre'de önce üç dört yıl Cenevre'de, sonra da bir yıl Lugano'da oturduk. Artık diplomamı almıştım ve kendimi bütünüyle yazmaya vereceğim anlaşılmıştı. Yazdıklarımı babama göstermek istediğimde, babam insanlara öğüt

vermeye inanmadığını, kendi yolumda kendi çabamla deneye yanıla yürümem gerektiğini söyledi. İngilizce ve Fransızca soneler yazıyordum. İngilizce sonelerim, kötü birer Wordsworth öykünmesiydi, Fransızcalarsa tatsız tutsuz birer simgeci şiir öykünmesi. Fransızca sone denemelerimden bir dize hâlâ belleğimde: *"Petite boite noire pour le violon casse."* Şiirin adıysa, *"Poeme pour etre recité avec un accent russe"* idi. Bir yabancının Fransızcasıyla yazdığımı bildiğimden, Rus aksanının Arjantin aksanından daha iyi olacağını düşünmüştüm. İngilizce sone denemelerimdeyse, "over" yerine "o'er" demek ve ölçü kolaylığı açısından "sings" yerine "doth sing" demek gibi bazı onsekizinci yüzyıl manyerizmleri kullanmıştım. Ama kaçınılmaz yazgımın İspanyolca olduğunu biliyordum.

Artık yurda dönmeye karar vermiştik, ama dönmeden önce bir yıl da İspanya'da kalalım dedik. O sıralar Arjantinliler İspanya'yı yeni yeni keşfediyorlardı. O zamana kadar, Leopoldo Lugones ve Ricardo Güiraldes gibi seçkin yazarlar bile Avrupa gezilerinde İspanya'ya uğramaktan kaçınmışlardı. Bir kapris değildi bu. Buenos Aires'de İspanyollar hep uşaklık, garsonluk ya da işçilik gibi hizmet işlerinde çalışmışlar ya da esnaflıkla uğraşmışlardı. Biz Arjantinliler kendimizi hiçbir zaman İspanyol saymamıştık. Aslına bakılırsa, 1816'da İspanya'nın egemenliğinden kurtulup bağımsızlığımızı kazandığımızda vazgeçmiştik İspanyolluktan. Çocukluğumda Prescott'un *Peru'nun Fethi* adlı kitabını okuduğumda, fetihçileri romantik

bir yaklaşımla betimlediğini görmek beni şaşırtmıştı. Ben bu fetihçilerin soyundandım ve belki de bu yüzden benim gözümde hiçbir ilginçlikleri yoktu. Ne var ki, Fransız gözüyle bakan Latin Amerikalılar, İspanyolları renkli ve albenili kişiler olarak görmüşler, onları Garcia Lorca sözlüğüyle canlandırmışlardı gözlerinde: Çingeneler, boğa güreşleri ve Magrip mimarisi. Ama benim ailem, dilimizin İsyanyolca olmasına ve çoğunlukla İspanyol ve Portekiz soylarından gelmemize karşın İspanya gezimizi hiçbir zaman üç yüzyıllık bir aradan sonra İspanya'ya dönüş olarak görmemişti.

Mayorka'ya gittik. Çünkü orası hem ucuz hem de güzeldi, üstelik neredeyse bizden başka turist yoktu. Mayorka'da kaldığımız yaklaşık bir yıl boyunca Palma kentinde ve bir dağ köyü olan Valldemosa'da oturduk. Latince öğrenimimi orada da sürdürdüm. Ama bu kez öğretmenim bir rahipti; Tanrı'nın kitabı bütün gereksinimlerini karşıladığı için roman okumaya hiç kalkışmadığını söyleyen bir rahip. Bugün hâlâ çok sevdiğim Vergilius'u inceledik birlikte.

Mayorka'nın yerlilerinin iyi yüzmemi şaşkınlıkla karşılamalarını hiç unutmam. Oysa ben yüzmeyi Uruguay ve Rhone gibi hızlı akan nehirlerde öğrenmiştim, Mayorkalılarsa durgun, akıntısız bir denize alışkındılar.

Babam, 1870'lerde memleketi Entre Rios'da meydana gelen İç Savaş'ın eski günlerini andığı romanını yazmaktaydı. Babama, Alman dışavurumcula-

rmdan kaptığım berbat metaforlar önerdiğimi, onun da bunları karşı koymadan kullandığını anımsıyorum. Kitabını beş yüz kadar bastırdı ve Buenos Aires'e götürerek dostlarına dağıttı. Kitapta "Parana" – babamın doğduğu kasaba – sözcüğünü gören dizgiciler yanlış yazıldığı sonucuna varmışlar ve bütün "Parana"ları "Panama" diye değiştirmişlerdi. Babam da, hem dizgicilerin işini güçleştirmemek amacıyla hem de böyle daha gülünç olacağını düşünerek sesini çıkarmamıştı. Gençlik coşkusuyla babamın kitabına o kadar karışmış olmamdan pişmanlık duyuyorum şimdi. Aradan onyedi yıl geçmişti, ölmeden önce beni yanına çağırdı, bütün o süslü püslü bölümleri atarak romanını yalın bir dille yeniden yazarsam çok sevineceğini söyledi. O günlerde ben de bir kurt-insanla ilgili bir öykü yazmış, öyküyü Madrid'de çok okunan bir dergiye, *La Esfera*'ya göndermiştim. Bereket, dergi yöneticileri akıllılık edip öyküyü geri çevirdiler.

1919-20 kışını Sevilla'da geçirdik. İlk şiirim de Sevilla'da yayınlandı. *"Denize Övgü"* adlı şiirim, *Grecia* dergisinin 31 Aralık 1919 tarihli sayısında çıktı. Şiirde, Walt Whitman olabilmek için elimden geleni ardıma koymuyordum:

Ey deniz! Ey mitos! Ey güneş! Ey sonsuz dinginlik!
Biliyorum neden sevdiğimi seni. İkimiz de çok yaşlıyız
yüzyıllardır tanıyoruz birbirimizi...
Ey Proteus, senden doğmuşum ben–
İkimiz de zincire vurulmuş, yollara düşmüşüz,

yıldızların özlemindeyiz ikimiz de,
ikimiz de umut ve düşkırıklığı yüklüyüz...!

Bugün artık deniz neredeyse aklıma bile gelmiyor, yıldızların özlemini çektiğimi düşünemiyorum bile. Yıllar sonra, Arnold Bennett'ın "üçüncü sınıf muhteşem" deyimini gördüğümde, ne demek istediğini hemen anlayacaktım tabii. Yayınladığım tek şiir bu olduğundan, birkaç ay sonra Madrid'e gittiğimde orada herkes bir deniz şairi gözüyle baktı bana.

Sevilla'da, *Grecia* dergisi çevresinde kümeleşen edebiyatçılara takıldım. Bu topluluğun kendilerine *aşırılar* adını veren üyeleri, zerre kadar bilmedikleri bir sanat dalı olan edebiyatı yenileyeceklerini öne sürüyorlardı. İçlerinden biri, *Kutsal Kitap,* Cervantes, Dario ve ustanın, yani Rafael Cansinos-Assens'in bir iki kitabından başka bir şey okumadığını söylemişti bir gün bana. Fransızca bilmediklerini, İngiliz edebiyatından habersiz olduklarını öğrenmek, benim Arjantinli kafamı allak bullak etmişti. Daha da ilginci, kendisinden "hümanist" diye sözedilen ünlü biriyle tanıştırıldım ve çok geçmeden adamcağızın Latincesinin benimkinden çok geri olduğunu keşfettim. *Grecia* dergisine gelince, yayın-yönetmeni Isaac del Vando Viller bütün şiirlerini yardımcılarına yazdırıyordu. Bir gün yardımcılarından birinin bana, "çok meşgulüm, Isaac şiir yazıyor," dediğini anımsıyorum.

Daha sonra Madrid'e gittik. Orada benim için en büyük olay, Rafael Cansinos-Assens'le tanışmam ol-

du. Kendimi onun izdeşi olarak düşünmek bugün bile hoşuma gider. Madrid'e, rahiplik öğrenimi gördüğü Sevilla'dan gelmişti. Sevilla'da Engizisyon arşivlerinde Cansinos adına rastlayınca, kendisinin Yahudi olduğuna karar vermiş, bu da onu İbranice öğrenmeye yöneltmiş, sonradan sünnet bile olmuştu. Beni onunla Endülüslü edebiyatçı dostlarım tanıştırdı. Denizle ilgili bir şiirinden dolayı biraz da ürkekçe kutladım kendisini. "Ha, evet," dedi, "ölmeden bir görebilsem şu denizi!" Kastilya'yla ilgili her şeye Endülüslülere özgü bir küçümsemeyle bakan uzun boylu bir adamdı. Cansinos'un insanı en hayran bırakan yanı, paraya ve üne metelik vermeden yalnız edebiyat için yaşamasıydı. İyi bir şairdi. Aslında erotik olan bir Mezmurlar Kitabı yazdı. *El candelabro de los siete brazos* adlı bu kitap 1914'de yayınlandı. Romanlar, öyküler ve denemeler de yazıyordu. Tanıştığımız sıralar, bir edebiyat çevresine önderlik ediyordu.

Her cumartesi Café Colonial'e giderdim. Orada geceyarısı toplanır, sabaha kadar sohbet ederdik. Bazen yirmi otuz kişi olurduk. Sohbetlere katılanlar, İspanya'nın yerel özelliklerini tümden küçümserlerdi; *cante jongo*'yu, boğa güreşlerini falan. Amerikan cazına hayrandılar, İspanyol olmaktan çok Avrupalı olma meraklısıydılar. Cansinos bir konu atardı ortaya. Metafor, serbest vezin, şiirin geleneksel biçimleri, anlatısal şiir, sıfat ya da fiil olabilirdi bu. O sessiz sakin haliyle aslında tam bir diktatördü Cansinos; çağdaş yazarlara düşmanca laf dokundurulmasına asla

izin vermez, sohbetlerin düzeyini düşürmemeye özen gösterirdi.

Korkunç kitap okurdu. De Quincey'in *Afyonkeş'*ini, Yunancadan *Marcus Aurelius'un Düşünmeler'*ini, Barbusse'ün romanlarını, Schwob'un *Vies imaginaires'*ini çevirmişti. Sonraları, Goethe ve Dostoyevski'nin bütün yapıtlarının çevirisine de girişecekti. Bir de, *Arabistan Geceleri'*nin İspanyolcadaki ilk yorumunu gerçekleştirdi. Üstelik bence, Cansinos'un yorumu, Burton ya da Lane'in yorumlarına göre çok özgür sayılabilecek, onlardan daha keyifli bir yorumdur.

Bir keresinde, Cansinos'a uğradığımda beni kütüphanesine buyur etti. Ama aslında Cansinos'un bütün bir evinin bir kütüphane olduğunu söylemek daha doğru olacak. Bir ormanın içinden geçmek gibi bir şeydi Cansinos'un evinde dolaşmak. Raf yaptıracak kadar bile parası olmadığından, kitaplar yerden tavana kadar üst üste yığılmıştı. Kitaplardan oluşan dik sütunların arasından geçmeniz gerekiyordu. Cansinos, geride bırakmakta olduğum Avrupa'nın bütün bir geçmişi, Batı'yla Doğu'nun bütün bir kültürünün simgesi gibi görünmüştü bana. Ama önde gelen çağdaşlarıyla uzlaşmasını engelleyen bir tersliği vardı. Sözgelimi, o sıralar Ortega y Gasset ününün doruğundaydı, ama Cansinos onun kötü bir düşünür ve yeteneksiz bir yazar olduğu kanısındaydı. Gerçekte, benim onda yakaladığım, keyifli edebiyat sohbetleriydi. Nitekim, beni çok çeşitli kitaplar okumaya özendiren de Cansinos oldu. Bir süre sonra yazarken ona

öykünmeye başladım. Cansinos, İspanyolcanın tadı değil de, doyumsuz bir İbranice tadı taşıyan uzun ve akıcı tümcelerle yazıyordu.

Tuhaftır, 1919'da "aşırılık" (ultraizm) deyimini bulan da Cansinos oldu. İspanyol edebiyatının her zaman çağın gerisinde kaldığı kanısındaydı. Juan Las takma adını kullanarak bazı veciz metinler yazıyordu. Şimdi anlıyorum, aslında herşey eğlenmek için yapılıyordu. Ama biz yeniyetmeler bütün bunları çok ciddiye alıyorduk. Cansinos'un en içten hayranlarından biri de, o ilkbahar Madrid'de tanıştığım ve dokuz yıl sonra kızkardeşim Norah'la evlenecek olan Guillermo de Torre'ydi.

O günlerde Madrid'de Ramon Gomez de la Serna'nın çevresinde toplanmış bir grup daha vardı. Toplandıkları yere bir kez gittim, ama davranışlarından hiç hoşlanmadım. İçlerinde, çıngıraklı bir bilezik takan bir soytarı vardı. Adam biriyle el sıkışırken bileziğindeki çıngırak çınlıyor, Gomez de la Serna da her seferinde, "nerede bu yılan yahu?" diyordu. Komiklik yaptıklarını sanıyorlardı. O kadar ki, bir keresinde Gomez de la Serna şişinerek bana dönüp, "Buenos Aires'de böyle şeyler görmemişsindir herhalde, " dedi. Çok şükür görmedim, diye düşündüm kendi kendime.

İspanya'da iki kitap yazdım. İlki, bir deneme kitabıydı. Şimdi düşünüyorum da, adı kimbilir niçin *Los naipes del tahur* (Üç Kağıtçının Kağıtları) idi? Pio Baroja'dan etkilenerek yazdığım edebi ve politik de-

nemeler vardı kitapta (o sıralar hâlâ anarşizmden, din konusunda açık kafalılıktan ve pasifizmden yanaydım). Bu denemelerin keskin ve acımasız olmalarını amaçlamıştım, ama aslında son derece zararsızdılar. "Budalalar", "orospular", "yalancılar" gibi sözcükler kullanmaya merak sarmıştım. Kitabı basacak yayıncı bulamayınca, Buenos Aires'e döndüğümde metni tümden yok ettim. İkinci kitabın adı *Kızıl Mezmurlar* ya da *Kızıl Vezinler*'di. Yirmi kadar şiirden; Rus Devrimi'ni, insanların kardeşliğini ve pasifizmi öven, serbest vezinle yazılmış şiirlerden oluşan bir kitaptı bu. Birkaçı ("Bolşevik Destanı", "Siperler", "Rusya") dergilerde bile çıktı. Bu kitabı da İspanya'dan ayrılmadan hemen önce yok ettim. Artık yurda dönmeye hazırdım.

Buenos Aires

Buenos Aires'e 1921 Martının sonlarına doğru Reina Victoria Eugenia gemisiyle döndük. Birçok Avrupa kentinde gezip tozduktan, Cenevre, Zürih, Nimes, Cordoba ve Lizbon gibi kentlerde onca anı edindikten sonra, doğduğum kenti büyümüş bulmak, artık düz damlı alçak yapılarıyla batıya doğru, coğrafyacıların ve edebiyatçıların deyişiyle pampalara doğru uzanan, çok büyük, dallanıp budaklanmış, neredeyse uçsuz bucaksız bir kente dönüşmüş olduğunu görmek bana şaşırtıcı geldi. Yurda dönmekten öte bir şeydi bu, yeniden keşfetmek gibi bir şeydi. Belki de uzun zamandır uzak kaldığım için, Buenos Aires'e merak ve coşkuyla bakabiliyordum. Hiç ayrılmamış olsam, o anda bende yarattığı o tuhaf şaşkınlık ve heyecanla görebilir miydim Buenos Aires'i acaba? Kent, ama bütün kent değil tabii, kentin gözümde duygusal bir önem kazanan birkaç yeri, yayınlanan ilk kitabım *Fervor de Buenos Aires*'deki şiirlerin esin kaynağı olacaktı.

Bu sözünü ettiğim şiirleri 1921 ve 1922 yıllarında yazdım, kitap da 1923 başlarında yayınlandı. Topu topu beş günde basıldı kitap. Avrupa'ya dönmek zorunda olduğumuzdan bir an önce basılması gerekiyordu. (Babam, gözleri için Cenevreli doktoruna görünmek istemişti.) Basımeviyle altmışdört sayfa üze-

rinden anlaşmıştım, ama daha fazla tutunca son dakikada beş şiiri çıkarmak zorunda kaldım. Şimdi, buna da şükür, diyorum tabii. O şiirlerden hiçbir şey kalmamış aklımda. Kitap çok acemice basılmıştı. Hiç düzeltme yapılmamış, İçindekiler sayfası konmamış, sayfa numaraları unutulmuştu. Kapak desenini kızkardeşimin yaptığı kitap 300 basıldı. O günlerde kitap yayınlamak yürek isteyen bir işti. Kitabımı kitabevlerine ya da dergilere göndermek aklıma bile gelmedi. Çoğunu eşe dosta dağıttım. Ama kullandığım dağıtım yöntemlerinden birini hiç unutamıyorum. *Nosotros,* o dönemin eski ve köklü edebiyat dergilerinden biriydi. *Nosotros*'un bürosuna gidenlerin paltolarını bıraktıkları bir vestiyer olduğunu biliyordum. Altmış yetmiş kadar kitabı yanıma aldım, derginin yayın yönetmenlerinden Alfredo Bianchi'ye gittim. Bianchi, şaşkınlıkla bakarak, "bu kitapları senin için satmamı beklemiyorsun herhalde," dedi.

"Hayır," diye karşılık verdim. "Bu şiirleri ben yazdım ama, o kadar da deli değilim. Ben yalnızca bu kitapları şurada asılı duran paltoların ceplerine bırakmanızı rica edecektim sizden." Bianchi, ricamı memnunlukla yerine getirdi. Bir yıl sonra Buenos Aires'e döndüğümde, paltoların sahiplerinden bazılarının kitabımı okuduklarını öğrendim; hatta birkaçı kitapla ilgili yazı bile yazmıştı. Doğrusu, şair olarak küçük bir ün bile sağlamıştım.

Kitap, çelimsiz bir üslupla yazılmıştı, veciz metaforlarla doluydu, ama temelde romantikti. Günbatım-

larından, ıssız yerlerden, bilinmedik köşelerden söz açıyor, Berkeley'ci metafiziğe ve aile tarihine dalıyor, ilk aşkları dile getiriyordu. Kitapta bir yandan da onyedinci yüzyıl İspanyolcasına öykünüyor, önsözde Sir Thomas Browne'ın *Religio Medici*'sine değiniyordum. Korkarım, kırk ambara çevirmiştim kitabı, yamalı bohçaya benzetmiştim. Ama yine de, bugün dönüp geriye baktığımda, o kitaptan hiç ayrılmadığımı görüyorum. Daha sonra yazdığım her şeyin, ilk kez o kitapta ele aldığım izleklerin geliştirilmiş biçimlerinden başka bir şey olmadığını duyumsuyorum. O gün bugündür, o kitabı durmadan yeniden yazdığımı düşünürüm.

Fervor de Buenos Aires'deki şiirler, ultraist şiirler miydi? 1921'de Avrupa'dan döndüğümde, ultraizmin bayraktarlarındandım. Nitekim, edebiyat tarihçileri hâlâ "Arjantin ultraizminin babası" diye bilirler beni. O zaman Eduardo Gonzalez Lanuza, Norah Lange, Francisco Pinero, kuzenim Guillermo Juan (Borges) ve Roberto Ortelli gibi şairlerle bu sorunları tartıştığımızda, İspanyol ultraizminin -fütürizm gibi- yenilik ve aygıtlarla fazla dolu olduğu sonucuna varmıştık. Oysa bizler trenlerden, pervanelerden, uçaklardan, vantilatörlerden pek etkilenmemiştik. Gerçi manifestolarımızda hâlâ metaforun önceliğini ve geçişlerin ve süslü sıfatların bir yana bırakılmasını savunuyorduk, ama asıl yazmak istediğimiz gerçek şiirdi, güncelliklerin ötesinde, yerel renklerden ve gündeş koşullardan uzak şiirlerdi. Sanırım, "Yalınlık"

adlı şiir, o sıralar neyi aradığımı yeterince ortaya koyuyor:

Bahçenin demir parmaklıklı kapısı,
çok okunmuş bir kitabın
sayfaları kadar kolay açılıyor,
içeri girdiğimizde, gözlerimizin,
belleğimizde çoktan yer etmiş
nesnelere takılması gerekmiyor.
Burada, bütün ailelerin yarattığı
alışkanlıklar, anlayışlar ve özel dil
bildik şeyler benim gözümde.
Ne gereği var başka biri gibi
konuşmanın ya da davranmanın?
Bütün ev halkı tanıyor beni,
kaygılarımı ve düşkünlüğümü biliyorlar.
Olup olacağın en iyisi
Cennet'in belki bize bahşedeceği:
sorup soruşturulmadan, hiçbir başarı beklenmeden,
yadsınmaz gerçekliğin bir parçası olarak,
tıpkı yoldaki taşlar, ağaçlar gibi öylece
kabul edilmek.

Bana sorarsanız, bu şiirimle, tramvayı tüfeği omzunda bir adama, gündoğumunu bir çığlığa benzettiğim, batan güneşi de batıda çarmıha geriliyormuş gibi gördüğüm daha önceki İspanyol ultraist denemelerimin ürkek aşırılıkları arasında dağlar kadar fark vardır. Sonradan, kendisine bu tür zırvalarımı okudu-

ğum aklı başında bir dostum, "evet, anlıyorum," demişti, "şiirin başlıca amacının şaşırtmak olduğu görüşünü savunuyorsun sen!" *Fervor*'daki şiirlerimin ultraist olup olmadığına gelince, bence bu sorunun yanıtını arkadaşım ve Fransızca çevirmenim Nestor Ibarra vermiştir: "Borges, yazdığı ilk ultraist şiirle ultraist bir şair olmaktan çıkmıştır." O ilk ultraist denemelerime bugün artık yazıklanmaktan başka bir şey gelmiyor elimden. Aradan neredeyse yarım yüzyıl geçti, bugün bakıyorum da, hayatımın o zor dönemini hâlâ unutmaya çalıştığımı görüyorum.

Buenos Aires'e dönüşümün belki de en büyük olayı Macedonio Fernandez'di. Tanıdığım insanların -ki gerçekten bazı olağanüstü insanlar tanıdım- hiçbiri beni Macedonio kadar derinden ve kalıcı bir biçimde etkilememiştir. Gemiden indiğimizde, Darsena Norte'de, siyah melon şapkalı, ufak tefek bir adam bizi bekliyordu. Babamın dostuydu Macedonio. İkisi de 1874 doğumluydu. Macedonio aslında sohbetine doyulmaz bir adam olmasına karşın tuhaftır, kimi zaman uzun suskunluklara dalar, ağzını bıçak açmazdı. Cumartesi akşamları Plaza del Once'de bir kahvede, Perla'da buluşurduk onunla. Sabahlara kadar konuşurduk, tabii sohbeti çekip çeviren her zaman Macedonio olurdu. Benim için Madrid'de bütün bilgiyi Cansinos temsil etmişti, şimdi de Buenos Aires'de bütün düşünceyi Macedonio temsil ediyordu. O sıralar çok fazla okuyor, çok az geziyordum (hemen her akşam yemek yenir yenmez doğruca gidip yatağı-

ma uzanıyor, kitap okuyordum), ama Macedonio'yla buluşup konuşacağım cumartesi günlerini bütün bir hafta iple çekiyordum. Aslında bize çok yakın oturuyordu, istediğim zaman görebilirdim onu, ama nedense böyle bir ayrıcalığı haketmediğimi, Macedonio'yla geçireceğim cumartesinin tadını çıkarabilmem için hafta boyunca onu görmekten kaçınmam gerektiğini düşünüyordum. Sözünü ettiğim buluşmalarda Macedonio topu topu üç dört kez konuşurdu. Sakin sakin birkaç gözlemde bulunur, onu da yalnızca en yakınında oturana söylüyormuşçasına söylerdi. Hiç dayatmazdı söylediklerini. Son derece nazik ve tatlı dilliydi. Sözgelimi, "ee, sanırım siz de farkındasınızdır," diye lafa girer, ardından çarpıcı, çok özgün bir düşünce atıverirdi ortaya. Ama her seferinde, söylediklerini karşısındakine mal ederdi.

Külrengi saçları ve bıyığıyla Mark Twain'i andıran, zayıf, yaşlı bir adamdı. Mark Twain'e benzetilmek hoşuna giderdi, ama aynı zamanda Paul Valéry'ye de benzediği anımsatıldı mı bayağı içerlerdi. Fransızlardan pek hoşlanmazdı. O siyah melon şapkasını başından hiç çıkarmazdı; bana kalırsa, yatarken bile çıkarmıyordu. Hep giysisiyle yatar ve dişi ağrır korkusuyla cereyandan korunmak için başına havlu sarardı. Bu görünüşüyle Araplara benzerdi. Tuhaflıkları bu kadarla da bitmezdi Macedonio'nun. Kendine özgü bir milliyetçiliği vardı, seçimle göreve gelen her Arjantin devlet başkanına hayrandı. Arjantinli seçmenlerin asla yanılmayacağına olan inancı, bu hay-

ranlık için yeterli bir nedendi Macedonio'nun gözünde. Dişçiye gitmekten o kadar korkardı ki, dişçinin kerpeteninden kurtulmak için dişini herkesin ortasında kendi eliyle çektiği bile olurdu. Bir de, arada sırada sokak kadınlarına sırılsıklam aşık olmak gibi bir huyu vardı.

Macedonio bir yazar olarak birçok olağandışı kitap yayınladı. Yazılarıysa, öleli neredeyse yirmi yıl olacak, hâlâ derleniyor. 1928'de yayınlanan ilk kitabının adı *No toda es vigilia la de los ojos abiertos* (Gözlerimiz Açıkken İlle de Uyanık Değilizdir) idi. Sanırım, gerçekliğin karmaşıklığını yansıtabilmesi için bile bile karmaşık ve belirsiz bir biçemle yazılmış, idealizm üstüne uzun bir denemeydi. Ertesi yıl yazılarından bir güldeste yayınlandı: *Papeles de Recienvenido* (Yeni Gelenin Kağıtları). Bu kitabın bölümlerinin derlenip düzenlenmesinde benim de payım oldu. Bir tür iç içe geçmiş nükteler derlemesiydi.

Roman ve şiir de yazıyordu Macedonio, gerçi hepsi de şaşırtıcıydı, ama pek okunacak gibi değildiler. Yirmi bölümden oluşan bir romanına ellialtı ayrı öndeyiş yazmıştı. Bütün parlaklığına karşın bana kalırsa, Macedonio'yu yazılarında aramak yanlıştır. Gerçek Macedonio'yu sohbetlerinde aramak gerekir.

Macedonio pansiyonlarda gösterişsiz bir biçimde yaşardı, ama gördüğüm kadarıyla kaldığı pansiyonları sık sık değiştiriyordu. Nedeni de, kirayı ödemekte her zaman güçlük çekmesiydi. Her taşınışında arkasında yığınla müsvedde bırakırdı. Bir keresinde, dost-

ları bütün o yapıtların yitip gitmesinin utanç verici bir şey olduğunu söyleyerek onu paylamışlardı. Macedonio da, "gerçekten de, benim herhangi bir şeyi yitirecek kadar zengin olduğumu mu sanıyorsunuz?" demişti.

Hume ve Schopenhauer okurları Macedonio'da yeni bir şey bulamayabilirler, ama asıl şaşırtıcı olan vardığı sonuçlara kendi başına varmış olmasıdır. Sonradan Hume, Schopenhauer, Berkeley ve William James'i gerçekten okudu. Ama bana öyle geliyor ki, okudukları yalnızca bunlardı, hep aynı yazarlardan alıntı yapıyordu çünkü. Belki de sırf bir çocukluk hevesinden kurtulamadığından, Sir Walter Scott'u en büyük romancı sayardı. Bir zamanlar William James' le yazışmış ve mektupları İngilizce, Almanca, Fransızca karışımı bir dille yazmıştı. Bunu da, "o dilleri o kadar az biliyordum ki, durmadan dil değiştirmek zorunda kalıyordum," diye açıklıyordu.

Macedonio'nun, bir iki sayfa okuduktan sonra düşüncelere dalıp gidişi geliyor gözümün önüne. Salt düşlerden dokunmuş birer kumaş olduğumuzu öne sürmekle kalmaz, hepimizin gerçekten bir düş dünyasında yaşadığına inanırdı. Gerçeğin dile getirilebileceğinden kuşku duyardı. Kimi düşünürlerin gerçeği bulduğu, ama bütünüyle dile getiremediği kanısındaydı. Ama aynı zamanda gerçeği bulmanın çok kolay olduğuna da inanıyordu. Eğer dünyayı, kendini ve kendi serüvenini unutarak pampaların üstüne uzanabilse, gerçeğin ansızın karşısına çıkabileceğini söyle-

mişti bana. Tabii, o apansız bilgeliği sözcüklere dökmenin pek mümkün olmayacağını eklemekten de geri kalmamıştı.

Macedonio, zeki insanların söylediklerini bir defterde toplamaya meraklıydı. Bunlar arasında, tanıdığımız çok hoş bir hanımın, Quica Gonzalez Acha de Tomkinson Alvear'ın adına rastladığımda çok şaşırmıştım. Ağzım bir karış açık kalmış, nedense Quica'nın Hume ve Schopenhauer'le bir tutulamayacağını düşünmüştüm. Bunun üzerine, "düşünürler evreni açıklamaya çalışmak zorunda kalmışlardır, Quica ise evreni yalnızca duyumsar ve anlar," demişti Macedonio.

Quica'ya dönüp, "Quica, varlık nedir?" diye sorardı. Quica da, "ne demek istediğini anlamıyorum, Macedonio," diye karşılık verirdi. O zaman Macedonio bana döner, "gördün mü?" derdi, "o kadar iyi anlıyor ki, bizim şaşkınlığımızı kavrayamıyor bile!" Quica'nın çok zeki bir kadın olduğunu böyle kanıtlıyordu. Sonradan, ona, bir çocuk ya da kedi için de aynı şeyi söyleyebileceğini belirttiğimde, Macedonio bana fena halde içerlemişti.

Macedonio'yla tanışana kadar safdil bir okurdum. Onun bana verdiği en değerli armağan, kuşkuyla okumayı öğretmek oldu. İlk başlarda, kendimi tıpkı onun gibi yazmaktan, onun belli üslup oyunlarını olduğu gibi kullanmaktan alamadım. Sonraları bundan epey pişmanlık duyacaktım. Ama şimdi oturup Macedonio'yu düşündüğümde, Cennet Bahçesi'nde

kendinden geçmiş bir Adem olarak görüyorum onu. Dehası yazdıklarının yalnız birkaç sayfasında kaldı, ama etkisi Sokrates'in etkisi gibi bir etkiydi. Gerçekten sevmiştim onu, hatta belki de bir putperest gibi.

1921'den 1930'a kadar uzanan bu dönem çok verimli geçti, ama yazdıklarımın çoğu bir bakıma pervasız, dahası amaçsız şeylerdi. O dönemde yedi kitap yayınladım. Bunlardan dördü deneme, üçü şiir kitabıydı. Ayrıca üç dergi çıkardım ve aralarında *La Prensa, Nosostros, Inicial, Criterio* ve *Sintesis*'in de bulunduğu neredeyse bir düzine süreli yayına sık sık katkıda bulundum. Oysa bugün artık hem o dönemdeki verimliliğimi düşündükçe şaşırıyorum hem de o yılların ürünlerine zerre kadar yakınlık duymuyorum. Dört deneme kitabımdan – adlarını hiç anımsamasak daha iyi – üçünün yeniden basılmasına bir daha hiç izin vermedim. Aslına bakarsanız, şimdiki yayıncım – Emecé – 1953 yılında "bütün yazılar"ımı yayınlamayı önerdiğinde, kabul etmemin tek nedeni, o saçmasapan kitapların ortadan kalkacağını düşünmemdi. Aklıma Mark Twain'in bir sözü geliyor. Demiş ki Mark Twain, iyi bir kitaplık oluşturmaya ancak Jane Austen'ın kitapları dışlanarak başlanabilir; hatta kitaplıkta başka hiçbir kitap olmasa bile, sırf Jane Austen'ın kitapları alınmadığı için o kitaplığın iyi bir kitaplık olduğu söylenebilir.

Bu pervasız kitapların ilkinde, Sir Thomas Browne üstüne oldukça kötü bir denemeye yer alıyordu. Belki de İspanyolcada Sir Thomas Browne üstüne

yazılmaya kalkışılmış ilk denemeydi bu. Başka bir denemede, ritm ve müzik gibi bazı şiirsel öğeler rahatlıkla gözardı edilebilirmişçesine, metaforları sınıflandırmaya çalışıyordum. Benlik'in varolmadığı üstüne, ya Bradley ya Buda ya da Macedonio Fernandez' den aşırma, uzun bir deneme vardı. Bu denemeleri yazdığım sıralar, Sir Thomas Browne'ın "Urne-Buriall"daki anlatımını İspanyolcada kendi kuru ve yavan üsluplarıyla temsil eden iki İspanyol Barok onyedinci yüzyıl yazarına, Quevedo'yla Saavedra Fajardo'ya maymun gibi öykünmeye çalışıyordum. İspanyolcanın arasında bol bol Latince de kullanmak için elimden geleni ardıma koymuyordum, tabii kitap da karmaşık tümcelerle tumturaklı anlatımların dayanılmaz ağırlığı altında çöküveriyordu. Daha sonraki başarısızlığım, bir tür tepkiden kaynaklandı. Bu kez de öteki uca savrularak elden geldiğince Arjantinli olmayı denedim. Segovia'nm Arjantin deyimleri sözlüğünü ele geçirdim ve o kadar çok yerel sözcük kullanmaya başladım ki, kendi yurttaşlarımın çoğu bile yazdıklarımı anlayamaz oldu. Segovia'nın sözlüğünü yitirdiğim için o kitabı bugün artık sanırım ben de anlayamam, bu yüzden o kitaptan umudu tümden kestim. Adını bile anmak istemediğim kitapların üçüncüsü, bir bakıma kefaret ödemek gibi bir şeydi. İkinci kitapta kullandığım üsluptan emekleye emekleye sıyrılıyor, yavaş yavaş aklın yoluna geri dönüyor, mantıklı yazmaya ve süslü püslü yazılarla göz kamaştırmaktansa okurun işini kolaylaştırmaya çabalıyordum. Bu

tür değeri su götürür deneylerimden biri de "Hombres plearon"du (İnsanlar Savaştı). Buenos Aires'in kuzey yöresinin mitolojyasına ilk atılışımdı bu. Tepeden tırnağa Arjantinli bir öyküyü Arjantililere özgü bir biçimde anlatmaya çalışıyordum. O gün bugündür ufak tefek değişikliklerle söyleyedurduğum bir öyküdür bu. Nedensiz ya da gerekçesiz düellonun, cesaret için cesaretin öyküsüdür. O öyküyü yazdığım sıralar, biz Arjantinlilerin dil anlayışı bakımından İspanyollardan farklı olduğumuzda dirediyordum. Oysa şimdi, İspanyollarla olan dilsel yakınlıklarımızı vurgulamaya çalışmamız gerektiğine inanıyorum. O sıralar gerçi biraz daha ılımlıydım ama, yine de İspanyollar beni anlamasın diye yazıyordum. Anlaşılmamak için yazdığım bile söylenebilirdi. Bilinirciler (gnostikler), bir günahtan kaçınmanın tek yolunun o günahı işleyip ondan kurtulmak olduğunu ileri sürerlerdi. Şimdi bakıyorum da, o yıllarda yayınlanan kitaplarımda bellibaşlı edebiyat günahlarının çoğunu işlemişim; bu günahlardan bazılarını bugün hâlâ hayranlık duyduğum büyük yazar Leopoldo Lugones'in etkisi altında işlediğimi anımsıyorum. Ne miydi bu günahlar? Ağdalı anlatım, yerel renkler, umulmadık olanı aramak ve onyedinci yüzyıl üslubu. Artık bu aşırılıklardan suçluluk duymuyorum, o kitapları başka biri yazmıştı. Birkaç yıl öncesine kadar, çok pahalı olmasalardı hepsini kitapçılardan satın alıp yakardım.

O dönemin şiirlerine gelince, belki de ikinci kitabım *Luna de enfrente*'yi (Yolun Karşısındaki Ay) de

yoketmem gerekirdi. 1925'de yayınladığım bu kitap bir çeşit yapmacık yerel renkler cümbüşüdür. Yaptığım ahmaklıklar arasında, ilk adımı Şilililerin ondokuzuncu yüzyılda yaptıkları gibi "Jorje" diye yazmam (seçil yazım doğrultusunda gönülsüz bir çabaydı bu); İspanyolcada "ve" anlamına gelen "y"yi "i" diye yazmam (en büyük yazarımız Sarmiento, İspanyolluktan elden geldiğince uzaklaşmaya çalıştığından aynı şeyi yapmıştı); "autorida" ve "ciudá" gibi sözcüklerin sonundaki "d"leri atmam sayılabilir. Daha sonraki basımlarda en kötü şiirleri attım, tuhaflıkları budadım, giderek her yeni basımda şiirleri yeniden gözden geçirerek yalınlaştırdım. O dönem yayınlanan üçüncü şiir kitabım *Cuaderno San Martin*'de (kitabın adının, ulusal kahramanımızla uzak yakın bir ilişkisi yoktu, şiirleri yazdığım eski not defterinin markasıydı yalnızca) hiç de kötü sayılmayacak birkaç şiir vardır. Adını Robert Fitzgerald'ın çarpıcı bir biçimde "Deathwatch on the Southside" (Güney Yakasındaki İdamlık Gardiyanı) diye çevirdiği "La noche que en el Sur lo velaron" ve "Muertes de Buenos Aires" (Buenos Aires Ölümleri) gibi. İki şiir de, Buenos Aires'in göbeğindeki iki büyük gömütlükle ilgiliydi. Bu kitapta yer alan şiirlerden "Buenos Aires'in Destansı Kuruluşu" (ben pek sevmem aslında), sonradan her nasılsa Arjantin şiirinin minör klasiklerinden biri oldu çıktı. Bu kitabı o zamandan bu yana durmadan budayıp gözden geçirdim, düzeltip arındırdım.

1929 yılında üçüncü deneme kitabımla üçbin pe-

soluk İkinci Belediye Ödülü'nü aldım. O günlerde epey yüklü bir paraydı üçbin peso. Hemen gittim, *Encyclopaedia Britannica*'nın onbirinci basımının elden düşme bir takımını edindim. Sonra, bir yıl çalışmadan yaşamayı güvence altına almıştım, bütünüyle Arjantin'e özgü bir konuda uzunca bir kitap yazmaya karar verdim. Annem, gerçekten yazmaya değecek üç şairden –Ascasubi, Almafuerte ve Lugones– birini ele almamı istiyordu. Şimdi, keşke annemin sözünü dinleseydim diye düşünüyorum. Oysa ben, neredeyse gizli bir popüler şairi, Evaristo Carriego'yu seçtim. Annemle babam, Carriego'nun şiirlerinin kötü olduğunu söylediklerinde, "ama bizim komşumuz ve dostumuzdu o," diye yanıtlamıştım onları. Onlar da, "eh, madem onu bir kitaba konu olmaya değer görüyorsun, durma öyleyse," demişlerdi. Carriego kentin izbe, köhne varoşlarının, çocukluğumun Palermo'sunun edebiyata tanıdığı olanakları ortaya çıkaran adamdı. Yazarlığı, tangoyla aynı gelişmeyi izlemişti: Başlangıçta keyifli, gözüpek ve atak, sonra giderek içli ve duygusal. Carriego 1912 yılında yirmidokuz yaşında öldüğünde, ardında tek bir kitap bıraktı. Carriego'nun babama imzalayıp verdiği kitabın Cenevre'ye giderken yanımıza aldığımız kitaplardan biri olduğunu ve onu Cenevre'de birkaç kez okuduğumu anımsıyorum.

Sanırım 1909 yılıydı, Carriego bir şiirini anneme adamıştı. Daha doğrusu, şiirini annemin hatıra defterine yazmıştı. Benden sözediyordu: "Ve oğlunuz esin

perisinin güvenli kanatları altında uçsun, yeni bir bildirinin ürününü versin, alımlı üzümlerden Şarkı'nın şarabını karsın..." Ama kitabı yazmaya koyulduğumda, *Büyük Friedrich* adlı yapıtını yazarken Carlyle'ın başına gelen benim de başıma geldi. Yazdıkça, kahramanımı daha az umursuyordum. Başlangıçta, düzgün bir yaşamöyküsü yazmak vardı kafamda, ama zamanla Buenos Aires'in eski dönemleriyle gittikçe daha çok ilgilenmeye başladım. Tabii sonunda okurlar kitabın, adıyla, *Evaristo Carriego*'yla pek bir ilgisi olmadığını anlamakta gecikmediler ve iki seksen yattı kitap. Yirmibeş yıl sonra, 1955'de "bütün" yapıtlarımın dördüncü cildi olarak ikinci basımı yapıldığında birkaç yeni bölüm ekledim. Bunlardan biri de "Tangonun Tarihi"ydi. Sanırım, eklediğim bölümlerle *Evaristo Carriego* daha bir bütünsellik kazandı.

1921 yılında çıkmaya başlayan ve topu topu iki sayı çıkan *Prisma* (Prizma), yayın yönetmenliğini üstlendiğim dergilerin ilkiydi. Küçük ultraist grubumuz kendi dergisini çıkarmak için yanıp tutuşuyordu, ama olanaklarımız gerçek bir dergi çıkarmaya elverişli değildi. ilan tahtalarındaki reklam afişleri aklıma geldi birden; biz de tıpkı öyle bir "duvar dergisi" basabilir, kentin çeşitli semtlerindeki yapıların duvarlarına kendi elimizle yapıştırabilirdik. Dergi tek bir geniş yapraktan oluşuyordu ve her sayıda bir manifesto, genişçe bir beyaz boşluğun ortasında yedi sekiz kısa ve özlü şiir, bir de kızkardeşimin tahta kalıpla basılmış bir deseni yer alıyordu. Geceleri Gon-

zalez Lanuza, Pinero, kuzenim ve ben, annemden aldığımız kola kabı ve fırçayla yollara dökülüyor, dur durak bilmeden kilometrelerce yürüyerek dergileri Santa Fe, Callao, Entre Rios ve Mexico sokaklarının duvarlarına yapıştırıyorduk. Ne var ki, el emeği göz nuru dergilerimizin büyük bir çoğunluğu çok geçmeden şaşkınlığa kapılan okurlar tarafından yırtılıyordu. Bereket, *Nosotros* dergisi yayın yönetmeni Alfredo Bianchi duvarlara yapıştırdığımız dergilerden birini gördü de, kendi gerçek dergisinde bir ultraist güldeste yayınlamamızı istedi bizden. *Prisma*'dan sonra altı sayfalık bir derginin hazırlığına giriştik. Aslında dergi, her iki yüzüne de yazı basılan ve iki kez katlanan tek bir yapraktan oluşuyordu. İşte ilk *Proa* (Pruva) böyle yayınlandı ve üç sayı çıktı. İki yıl sonra, yani 1924'de de ikinci *Proa* çıkacaktı.

Cordoba'lı genç bir şair, Brandan Caraffa, bir gün öğleden sonra, ikinci Avrupa gezimizden sonra kalmakta olduğumuz Garden Hotel'e beni görmeye geldi. Brandan'a bakılırsa, Ricardo Güiraldes ve Pablo Rojas Paz yeni edebiyat kuşağını temsil edecek bir dergi çıkarmaya karar vermişlerdi ve herkes böyle bir derginin bensiz çıkamayacağı kanısındaydı. Kuşkusuz, hoşuma gitmişti. O gece Güildares'in kaldığı Phoenix Hotel'e gittiğimde, Güiraldes beni şu sözlerle karşıladı: "Brandan, önceki gece genç yazarların yer alacağı bir dergi çıkarmak üzere toplandığınızı ve herkesin böyle bir derginin bensiz çıkamayacağı kanısında olduğunu söyledi!..." Tam o sırada Rojas Paz içeri daldı ve coşkuyla, "beni şımartıyorsunuz!" dedi.

Bunun üzerine artık ben de dayanamadım ve "önceki gece üçümüz toplandık, yeni yazarların yer alacağı bir derginin sensiz çıkamayacağına karar verdik," dedim. İşte bu masum kumpas sonunda *Proa* dergisi doğdu. Her birimiz elli peso koyduk. Bu para, her sayısının iyi kağıda, ama düzeltisi yapılmadan beşyüz kadar basılmasına yetiyordu. Bir buçuk yılda çıkan onbeş sayıdan sonra dergiyi abone ve ilan yetersizliğinden kapamak zorunda kalacaktık.

O yıllar, birçok dostluğu doğurup beslediğinden çok mutlu yıllardı. Norah Lange'nin, Macedonio'nun, Pinero'nun ve babamın dostlukları. Yazdıklarımızın ardında bir içtenlik yatıyordu; hem düzyazıyı hem de şiiri yenileştirdiğimizi düşünüyorduk. Elbette, bütün genç insanlar gibi ben de elimden geldiğince mutsuz olmaya çalışıyordum; Hamlet'le Raskolnikov arası biri olmaya çabalıyordum, sizin anlayacağınız. Gerçi ortaya koyduğumuz ürünler oldukça kötü sayılırdı, ama dostluklarımız dayanıklı çıktı.

1924'de iki ayrı edebiyat çevresine girdim. Bunlardan biri, hâlâ keyifle anımsadığım Ricardo Güiraldes'in çevresiydi. Güiraldes, *Don Segundo Sombra*'yı yazmamıştı daha. Bana karşı o denli eliaçıktı ki, ona kıytırık bir şiir götürdüğümde, dizelerde görünmeyeni bulup ortaya çıkarır, söylemeye çalışıp da beceriksizliğimden söyleyemediğim şeyi sezinlerdi. Sonra da şiiri yanındakilere anlatmaya başlar, ama onlar şiirde Güiraldes'in anlattıklarının hiçbirini bulamadıklarından şaşkın şaşkın birbirlerine bakarlardı. Öteki çev-

reyse, şimdi yerinerek anımsadığım *Martin Fierro* dergisinin çevresiydi. *Martin Fierro*'nun savunucusu olduğu görüşten pek hoşlanmıyordum doğrusu. Edebiyatın durmadan yenilendiğini ya da Adem'in her sabah yeniden doğduğunu savunan, Fransızlara özgü bir görüştü bu. Üstelik, *Martin Fierro* çevresindekiler, "madem ki Paris'teki edebiyat klikleri ortalığı velveleye veriyor ve durmadan birbiriyle kapışıyor, bizim de modaya uymamız ve onlar gibi yapmamız gerekir," diye düşünüyorlardı. Nitekim, bu düşünceden yola çıkılarak, Buenos Aires'de Florida'yla Boedo arasında düzmece bir edebiyat kavgası yaratılmıştı. Florida kent merkezini, Boedo'ysa proletaryayı temsil ediyordu. Eski kuzey yöresini, yoksul mahallelerini, hüznü ve günbatımlarını yazdığım için benim Boedo grubunu seçmem gerekirdi. Ama çok geçmeden, iki elebaşından –Florida grubundan Ernesto Palacio ve Boedo grubundan Roberto Mariani– Florida savaşçıları arasında çoktan yerimi aldığımı, saf değiştirmek için çok geç kaldığımı öğrenecektim. Tam bir danışıklı dövüştü yapılan. Kimi yazarlar, sözgelimi Roberto Arlt ve Nicolas Olivari iki gruba birden bağlıydılar. Bu düzmece edebiyat kavgası, günümüzde bazı "safdil üniversiteler" tarafından bayağı ciddiye alınıyor. Oysa biraz reklam, biraz da çocuksu bir oyundan başka bir şey değildi.

O dönemin adları arasında Silvina ve Victoria Ocampo, şair Carlos Mastronardi, Eduardo Mallea ve hiç kuşkusuz Alejandro Xul-Solar var. Gizemci, şair

ve ressam Xul'un bizim William Blake'imiz olduğu pekala söylenebilir. Anımsıyorum, bunaltıcı bir akşamüstüydü; o boğucu günde ne yaptığını sormuştum Xul'a. "Hiç," diye karşılık vermişti. "Öğle yemeğinden sonra bir düzine din kurdum, o kadar!" Aynı zamanda filozof da olan Xul iki de dil yaratmıştı. Bunlardan biri John Wilkins'den esinlenen bir felsefe diliydi, öbürüyse İngilizce, Almanca ve Yunanca sözcüklerin de katıldığı ıslah edilmiş bir İspanyolca. Xul, Baltık ve İtalyan kökenliydi. "Xul"u "Schulz"dan, "Solar"ı da "Solari"den kendisi uydurmuştu. O sıralar Alfonso Reyes'le de tanıştım. Reyes, Meksika'nın Arjantin büyükelçisiydi, beni her pazar elçiliğe yemeğe çağırırdı. Bence, Reyes, yüzyılımızda İspanyol düzyazısını en iyi kullanan yazardır. Yalınlık ve açıklık konusunda ondan çok şey öğrendiğimi gizleyemem.

Hayatımın bu dönemine baktığımda, çokbilmiş, dahası bağnaz bir genç adam görüyorum. Ve doğrusunu isterseniz, bugün bu genç adama kendimi hiç de yakın bulmuyorum. Ama sözünü ettiğim o dostlar bugün hâlâ çok canlı ve bana çok yakın. Gerçekte artık benim değerli birer parçam onlar. Düşünüyorum da, dostluk, Arjantinlilere özgü güzel bir tutku galiba.

Olgunluk

Hayatım boyunca kendimi neredeyse bütünüyle kitaplara vermeme karşın, pek az roman okumuşumdur. Okuduklarımda da eğer son sayfaya kadar gelebilmişsem, bunda çoğu zaman yalnızca görev duygusunun etkisi olmuştur. Buna karşılık, iyi bir kısa öykü okuru olduğum söylenebilir, birçok öyküyü tekrar tekrar okumuşumdur. Kendimi bildim bileli, Stevenson, Kipling, James, Conrad, Poe, Chesterton, Lane'in *Arabistan Geceleri*'ndeki masallar, Hawthorne'un bazı öyküleri bir tiryakilik olmuştur benim için. *Don Quixote* ve *Huckleberry Finn* gibi büyük romanların neredeyse biçimden yoksun olduğu kanısı, kısa öykülerden aldığım tadı daha da pekiştirmiştir. Kısa öykünün vazgeçilmez iki özelliği vardır: Biri tutumluluğu, ötekiyse açık seçik bir başı, ortası ve sonu olması. Ne ki, kısa öykünün yazar olarak gücümü ve yeteneğimi aştığını düşündüm yıllarca. Gerçekten öykü yazmaya, ancak uzun yıllarımı alan bir yığın ürkek anlatı deneyinden sonra başladım.

Kendimle çok fazla uğraştığım "Hombres pelearon" adlı çiziktirmemden, ilk gerçek kısa öyküm olan "Hombre de la esquina rosada"ya (Sokağın Köşesindeki Adam) geçmem, 1927'den 1933'e altı yılımı aldı. Kuzey yöresinin eski politikacı ve profesyonel kumarbazlarından, dostum Don Nicolas Paredes ölmüş-

tü. Onun sesini, anlattığı fıkraları, o kendine özgü söyleyişini kağıda dökmek istedim. Öykünün her sayfasında kılı kırk yarıyor, her tümceyi yüksek sesle okuyor, Nicolas Paredes'in ses tonuna denk düşecek anlatımı yakalamaya çalışıyordum. O sıralar Adrogué'de oturuyorduk. Öykümün konusuna annemin şiddetle karşı çıkacağını bildiğimden, aylarca gizli gizli yazdım. İlk başlarda adı "Hombres de las orillas" (Kenar Mahalledekiler) olan öyküm, yaygaracı bir gazetede, *Critica*'da benim yayınladığım cumartesi ekinde çıktı. Ama utangaçlıktan, belki biraz da öyküyü kendime pek yakıştıramadığımdan takma ad kullandım; büyük dedelerimden Francisco Bustos'un adıyla yayınladım öyküyü. Gerçi öykü insanın yüzünü kızartacak kadar popülerlik kazandı (bugün öykünün kendisini abartılı ve yapmacık, kişilerini yapay buluyorum), ama onu hiçbir zaman bir başlangıç noktası olarak görmedim. Bir hilkat garibesi gibi öyle duruyor hâlâ.

Gerçek öykücülüğüm, 1933 ve 1934 yıllarında *Critica* sütunlarında yayınlanan *Historia universal de la infamia* (Rezilliğin Evrensel Tarihi) adlı diziyle başlar. İşin tuhafı, "Sokağın Köşesindeki Adam"ın gerçek bir öykü olmasına karşın, beni yavaş yavaş doğru düzgün öykülere yönelten bu skeçlerin ve daha sonra gelen anlatısal metinlerin birer deneme oyunu niteliği taşımasıydı. *Rezilligin Evrensel Tarihi*'ni yazarken, Marcel Schwob'un *Düşsel Hayatlar* adlı kitabında yaptığını tekrarlamak istemedim. Kendileriyle

ilgili yazılı pek az şey bulunan ya da hiçbir yazılı bilgi bulunmayan gerçek insanların yaşamöykülerini uydurmuştu Schwob. Bense, önce bilinen kişilerin hayatlarına ilişkin ne varsa okudum, sonra da onları kafama göre değiştirip çarpıttım. Sözgelimi, Herbert Ashbury'nin *New York Çeteleri*'ni okuduktan sonra, oturdum, Yahudi gangster Monk Eastman'ı aslına zerre kadar aldırmaksızın, alabildiğine özgürce yeniden yazdım. Solak Silahşör Billy the Kidd, John Murrell (hatta onu Lazarus Morell adıyla yeniden vaftiz etmiştim), Horasan'ın Peçeli Bilicisi, Tichborne Claimat ve daha pek çoklarında da aynı şeyi yaptım. Doğrusu, kitap olarak yayınlamayı aklımın ucundan geçirmiyordum. *Critica* okurları için kaleme alınmış yazılardı bunlar; özellikle pitoresktiler. Şimdi düşünüyorum da, yazmaktan aldığım büyük keyfi bir yana bırakırsak, bu skeçlerin gizli değeri sanırım birer anlatı alıştırması olmalarındaydı.

Daha sonraki öyküm, 1935'de yazdığım "El Mutasım'a Yaklaşım" hem bir tür eğlenme hem de bir deneme oyunudur. Öykü, ilk ağızda, üç yıl önce Bombay'da yayınlanmış bir kitabın eleştirisi gibi görünür. Kitap sözümona ikinci basımını yapmıştır ve bu ikinci basıma gerçek bir yayıncı olan Victor Gollancz ve yine gerçek bir yazar olan Dorothy L. Sayers'ın önsözü yakıştırılmıştır. Ama kitabın kendisi ve yazarı tümden benim uydurmamdı. Kipling'den aktararak ve onikinci yüzyılda yaşamış İranlı tasavvufçu Feridüddin Attar'ı da araya katarak bazı bölümlerin ko-

nusunu ve ayrıntılarını vermiş, sonra da enine boyuna eksikliklerini belirtmiştim. Öykü, ertesi yıl, *Historia de la eternidad* (Sonsuzluğun Tarihi) adlı deneme kitabımda "Sövme Sanatı" adlı yazımla birlikte neredeyse kitabın sonuna gizlenmiş olarak yayınlandı. Ne var ki, "El Mutasım'a Yaklaşım"ı okuyanlar beni fena halde ciddiye alacaklardı. O kadar ki, bir arkadaşım kitabı getirtmek için Londra'ya sipariş verecekti. "El Mutasım'a Yaklaşım"ı bir kısa öykü olarak ilk kez 1942'de *El jardin de senderos que se bifurcan* (Yolları Çatallanan Bahçe) adlı ilk öykü kitabımda yayınladım. Kimbilir, bu öyküye haksızlık etmiştim belki de. Şimdi düşünüyorum da, bu öykü, beni sonradan bir öykücü olarak ünlendirecek masalları muştuluyor, temelini atıyordu sanki.

Sanırım 1937 yılıydı; hayatımda ilk kez tam gün çalışacağım düzenli bir işe girdim. Daha önce ufak tefek yayın yönetmenlikleri yapmıştım. *Critica*'nın cicili bicili, süslü püslü resimlerle dolu magazin ekini çıkarmıştım. Çok okunan haftalık sosyete dergisi *El Hogar*'a, ayda iki kez yabancı kitap ve yazarları ele alan edebiyat sayfaları hazırlamıştım. Sinemalarda gösterilen haber filmlerinin metinlerini yazmış, aslında Buenos Aires'deki özel bir metro şirketinin reklam yayını olan *Urbe* adlı sözümona bilimsel bir derginin yayın yönetmenliğini yapmıştım. Bunların hepsi de az paralı işlerdi. Oysa evimizin giderlerine katkıda bulunmaya başlamam gereken yaşı çoktan geride bırakmıştım. Şimdi, bazı dostların araya girmesiyle

pek de önemli sayılmayacak bir iş bulmuş, kentin güneybatısına düşen iç karartıcı yörelerinden birindeki İl Kütüphanesi'nin Miguel Cané bölümünde başyardımcılığa getirilmiştim. Altımda ikinci ve üçüncü yardımcılar, üstümdeyse bir müdürle birinci, ikinci ve üçüncü görevliler vardı. Başlangıçta ayda 210 peso alıyordum, daha sonra aylığım 240 pesoya yükseldi. Bu para o zamanlar aşağı yukarı yetmiş seksen Amerikan doları ediyordu.

Kütüphanede pek bir şey yaptığımız yoktu. Onbeş kişinin rahatlıkla üstesinden geleceği bir işte nerdeyse elli kişi çalışıyordu. Benim asıl işim, onbeş-yirmi kişiyle birlikte, kütüphanenin o güne kadar kataloglanmamış kitaplarını sınıflandırmak ve kataloglamaktı. Ama kütüphanede o kadar az kitap vardı ki, hangi kitabı arasanız herhangi bir sisteme gerek duymadan elinizle koymuş gibi bulabiliyordunuz, bu yüzden kılı kırk yararcasına hazırlanmış olan sistem hiçbir zaman kullanılmıyordu. İlk gün namusumla çalıştım. Ertesi gün iş arkadaşlarım beni bir kenara çekip böyle çalışırsam kendi aylaklıklarının göze batacağını söylediler. "Kaldı ki," dediler, "bu kataloglama işinin biz boş oturmayalım diye icat edildiğini sen de biliyorsun. İşimizden mi etmek istiyorsun bizi?" Ben de, onların çıkardığı yüz kitap adına karşılık dörtyüz kitap adı sınıflandırdığımı söyledim. "Kutlarız seni," dediler, "bu hızla gidersen sonunda şefin tepesi atacak, hepimizi sepetleyecek buradan!" Artık biraz gerçekçi olmamı, bir gün doksanüç, ertesi gün doksan,

öbür gün yüzdört kitap sınıflandırmamı istiyorlardı.

Neredeyse dokuz yıl çakılı kaldım o kütüphanede. Dokuz mutsuz yıl. İş saatlerinde ötekilerin tek yaptığı, at yarışı ve futbol konuşmak, açık saçık hikayeler anlatmaktı. Bir keresinde, kütüphaneye kitap okumaya gelen bir kadının tuvalete giderken ırzına geçildi. Olur böyle şeyler dediler, hem zaten erkekler tuvaletiyle kadınlarınki yanyana değil miydi? Bir gün alımlı ve iyi niyetli iki arkadaşım –sosyeteden iki hanım– kütüphaneye beni görmeye geldiler. Birkaç gün sonra da telefon edip "öyle bir yerde çalışmak hoşuna gidiyor olabilir," dediler, "ama sen yine de ay başına kadar hiç değilse 900 pesoluk bir iş bulacağına söz ver bize!" Ben de söz verdim. İşin tuhafı, o sıralar bayağı tanınmış bir yazardım. Kütüphane dışında tabii! Çünkü, kütüphanede çalışanlardan birinin bana bir ansiklopedide Jorge Luis Borges adını gösterdiğini anımsıyorum; hem adımızın hem de doğum tarihimizin aynı oluşuna çok şaşırmıştı. O yıllarda belediyede çalışanlara arada sırada kiloluk paketlerde Paraguay çağı armağan ederlerdi. Bazı akşamlar on blok ötedeki tramvay durağına yürürken gözlerim dolardı. Tepedekilerden gelen böyle küçük armağanlar karşısında hep küçük düşürülmüş, aşağılanmış hissederdim kendimi.

Her gün bir iki saatim yolda geçiyordu. Tramvayla işe gidip gelirken, John Aitken'ın düzyazı çevirisinden *İlahi Komedya*'ya dalıyor, "Araf"a kadar ilerliyor, sonra yolun geri kalan bölümüne kendi başıma

devam ediyordum. Kütüphanedeki bütün işlerimi bir saatte bitiriyor, sonra kitapların bulunduğu bodruma süzülüp artakalan beş saati okuyup yazarak geçiriyordum. Gibbon'ın altı ciltlik *Gerileme ve Çöküş*'ünü ve Vicente Fidel Lopez'in *Arjantin Cumhuriyeti Tarihi*'ni orada okuduğumu anımsıyorum. Leon Bloy, Claudel, Groussac ve Bernard Shaw da okuyordum. Tatil günleri Faulkner ve Virginia Woolf çeviriyordum. Çok geçmeden kolaylıkla insanın başını döndürebilecek bir mevkiye yükseltildim; Üçüncü Görevli'ydim artık. Bir sabah annem telefon etti, hemen eve gitmemi istiyordu. Babamın ölümüne tam vaktinde yetiştim. Uzun süre acı çekmişti, ölmek için sabırsızlanıyordu.

1938'in Noel arifesinde – babam da o yıl ölmüştü – ağır bir kaza geçirdim. Merdivenden hızla çıkarken kafa derimin sıyrılıverdiğini hissettim. Kafamı, yeni boyandığı için açık duran pencerenin kanadına çarpmıştım. Gerçi hemen pansuman yaptılar ama, yara yine de iltihap kaptı, bir hafta uyku uyuyamadım, sabahlara kadar ateşler içinde yanarak karabasanlar gördüm. Bir akşam bir de baktılar konuşamıyorum. Hemen hastaneye yetiştirip ameliyata aldılar. Kanım zehirlenmişti. Bir ay, kendimi bilmeksizin, hayatla ölüm arasında gidip geldim. (Çok sonraları, bu olaydan "Güney" adlı öykümde sözedecektim.) Artık iyileşmeye başlamıştım ki, bu kez de, acaba aklım tam olarak yerinde mi diye bir korkuya kapıldım. O sıralar anneme yeni bir kitap aldırmıştım, C.S. Lewis'in *Sessiz Gezegenin Dışında*'sını. Annem kitabı bana oku-

mak istiyordu. İki üç gece atlattım onu, ama en sonunda annem baskın çıktı ve kitabı okumaya başladı. Daha bir iki sayfa okumuştu ki, gözyaşlarına boğuldum. Annem niçin ağladığımı sorunca, "ağlıyorum, çünkü okuduklarını anlıyorum," dedim. Bir süre sonra, yeniden yazıp yazamayacağımı merak etmeye başladım. O güne kadar birkaç şiir, birkaç da kısa eleştiri yazmıştım. Bir eleştiri yazmaya kalkar da beceremezsem işimin bitik olacağını, ama daha önce hiç denemediğim bir şey yazmaya kalkıp başaramazsam bunun o kadar kötü olmayacağını, dahası beni kötü sona hazırlayacağını düşündüm. Sonunda bir öykü yazmayı denemeye karar verdim. Böylece ortaya Quixote Yazarı Pierre Menard" çıktı.

"Pierre Menard" da, ondan önceki "El Mutasım'a Yaklaşım" gibi, denemeyle gerçek öykü arasında bir yerdeydi. Ama, baktım beceriyorum, yüreklendim. Hemen ardından daha iddialı bir şey denedim: "Tlön, Uqbar, Orbis Tertius"; en sonunda bugünkü dünyamızın yerini alan yeni bir dünyanın bulunuşuyla ilgili bir öyküydü bu. İkisi de, Victoria Ocampo'nun *Sur* adlı dergisinde yayınlandı. Kütüphanede yazıyordum. Kütüphanedeki arkadaşlarım onların her günkü şamatalarına katılmadığım için bana bir hain gözüyle bakıyorlardı, bense bodrum katında, hava sıcak olduğu zamanlar da düz çatıda yazıp duruyordum. Kafka esintileri taşıyan "Babil Kitaplığı" adlı öykümü o belediye kütüphanesinin karabasanlı bir yorumu ya da bir tür abartılışı olarak düşünmüştüm. Metinde geçen

bazı ayrıntıların özel bir anlam taşıdığı falan yoktu. Öyküde sözünü ettiğim kitap ve raf numaraları, orada elimin altındaki numaralardı. Çok zeki eleştirmenler o şifreler üzerinde kafa patlattılar ve büyük bir cömertlikle onlara gizemsel anlamlar yakıştırdılar. "Babil'de Lotarya", "Ölüm ve Pusula" ve "Dolambaçlı Yıkıntılar"adlıöykülerimide, neredeyse bütünüyle, işten çaldığım zamanlarda yazdım. Daha başkalarıyla birlikte bu öyküler, *Yolları Çatallanan Bahçe* adlı kitapta toplandı. 1944'deyse, *Yolları Çatallanan Bahçe*'yi genişlettim, adını da *Ficciones* (Anlatılar) diye değiştirdim. Kanımca, iki ana kitabım, *Ficciones* ve ikinci öykü seçkim *El Aleph*'dir (1949 ve 1952).

1946'da adını anımsamak istemediğim bir devlet başkanı başa geçti. Çok geçmeden öğrendim ki, kütüphanedeki görevimden alınıp pazar yerlerinde kümes hayvanları ve tavşan müfettişliğine "terfi" ettirilmişim. Neler döndüğünü anlamak için Belediye Konağı'na gittim. "Bakın," dedim, "kütüphanede o kadar adam dururken bu yeni göreve benim değer görülmem biraz tuhaf değil mi?" "Niye tuhaf olsun," diye yanıtladı masanın başında oturan memur, "sen Müttefikler'den yana değil miydin, ne bekliyordun başka?" Böyle açıklamaya ne denilebilirdi ki! Ertesi gün istifamı yolladım. İstifamı verdiğimi duyunca kütüphanedeki dostlarım hemen çevremi alıp bir veda yemeği düzenlemeyi önerdiler. Veda yemeği için bir de konuşma hazırladım, ama kendim okuyamayacak kadar sıkılgan olduğumu bildiğimden, dostum Pedro

Henriquez Urena'dan benim yerime okumasını istedim.

Artık işsizdim. Aylar önce yaşlı bir İngiliz kadın çay falıma bakmış, pek yakında yolculuğa çıkacağımı, konferanslar vereceğimi ve bu işten epey para kazanacağımı söylemişti. Faldan anneme söz açtığımda ikimiz de kahkahalarla gülmüştük. Benim gibi bir adamın insanların önüne çıkıp konuşma yapması olacak iş değildi. İşte tam o sıralar dostlarımdan biri imdada yetişti de onun yardımıyla Arjantin – İngiliz Kültür Derneği'nde İngiliz edebiyatı öğretmenliğine getirildim. Colegio Libre de Estudios Superiores'de de Amerikan edebiyatı okutmamı istiyorlardı. İki öneri de derslerin başlama tarihinden üç ay önce geldiği için korkusuzca kabul etmiştim. Ama derslerin başlama günü yaklaştıkça beni bir korkudur aldı. Ders programımda sırasıyla Hawthorne, Poe, Thoreau, Emerson, Melville, Whitman, Twain, Henry James ve Veblen vardı. İlk dersi yazdım. Ama ikincisini yazacak kadar vaktim yoktu. Kaldı ki, ilk ders benim için Kıyamet Günü olacaktı, ardından da ebediyete intikal edecektim nasıl olsa. Oysa bir mucize oldu, ilk ders bayağı iyi gitti. İkinci dersten iki gece önce, annemi de alıp Adrogue'nin oralarda uzun bir yürüyüşe çıktım. Konuşmamın provasını yaparken, saat tutmasını istedim annemden. Bitirdiğimde, annem konuşmamı uzun bulduğunu söyledi. "Öyleyse," dedim, "paçayı kurtardık!" Çünkü asıl korkum, konuşmamın kısa kalmasıydı. Sözün kısası, bir de baktım,

kırkyedi yaşındayım ve önümde yepyeni, heyecan verici bir hayat duruyor. Arjantin ve Uruguay'da o kent senin bu kent benim dolaşıyor, Swedenborg, Blake, İranlı ve Çinli gizemciler, Budizm, Goşo şiiri, Martin Buber, Kabala'lar, Arabistan Geceleri, T. E. Lawrence, ortaçağ Cermen şiiri, İzlanda destanları, Heine, Dante, Dışavurumculuk ve Cervantes üstüne konferanslar veriyordum. Hiç görmediğim kentlere gidiyor, bir daha hiç görmeyeceğim otellerde kalıyordum. Kimi zaman annem ya da bir arkadaşım da geliyordu benimle. En sonunda, kütüphanede çalışırken kazandığımdan çok daha fazla para kazanmakla kalmadım, hem bu işten hoşlandım hem de benim için biçilmiş kaftan olduğu kanısına vardım.

O yılların, belki de hayatımın en önemli olaylarından biri de Adolfo Bioy-Casares'le dostluğumun başlamasıydı. Ya 1930'da ya da 1931'de tanıştık Bioy'la. O onyedisinde falandı, bense otuzumu henüz geride bırakmıştım. Böyle durumlarda hep yaşlı olanın usta, genç olanınsa çırak olduğu düşünülür. Belki başlangıçta gerçekten de böyleydi durum, ama yıllar sonra birlikte çalışmaya başladığımızda Bioy gerçekten ve gizliden ustaydı artık. Birlikte birçok değişik edebiyat serüvenine atıldık. Arjantin şiiri, düşlemsel öyküler, polisiye öyküler güldesteleri derledik, makaleler ve önsözler yazdık, Sir Thomas Browne'ı ve Gracian'ı açıklayıcı notlarla yorumladık, Beerbohm, Kipling, Wells ve Lord Dunsany gibi yazarlardan kısa öyküler çevirdik, üç sayı çıkarabildiğimiz *Destiempo*

adlı bir dergi yayınladık, hepsi de geri çevrilen film öyküleri yazdık. Benim dokunaklı, tumturaklı anlatıma yatkınlığımı eleştiren Bioy, dingin ve ölçülü anlatımın çok daha albenili olduğunu kavramamı sağladı. Sözün özü, yavaş yavaş klasisizme yöneltti beni Bioy.

Kırkların başlarıydı, Bioy'la birlikte yazmaya başladık. O güne kadar, böyle bir şeyin mümkün olabileceği aklımın ucundan bile geçmemişti. Polisiye bir öyküye çok iyi gideceğini sandığımız bir konu bulmuştum. Yağmurlu bir sabah, Bioy, "hadi bakalım, bir deneyelim n'olacak," dedi. Önce gönülsüzce razı oldum, ama çok geçmeden bir mucize oldu. Sonunda ortaya üçüncü bir adam, Honorio Bustos Domecq çıktı ve her şeyi çekip çevirmeye başladı. Kısa bir süre sonra, Bustos Domecq bizi elinde kırbaç yönetir olmuştu artık. Önceleri hoşumuza gitti, ama bir süre sonra ürkmeye başladık; kendine özgü nükteleri, kendine özgü kelime oyunları, kendine özgü kılı kırk yaran üslubuyla, ikimizden de tümden farklı biri olup çıkmıştı Bustos Domecq. Domecq, Bioy'un büyükdedelerinden birinin, Bustos da benim Cordoba'lı büyükdedelerimden birinin adıydı. Bustos Domecq'in ilk kitabının adı *Don Isidro Parodi İçin Altı Problem*'di (1942). Kitabın yazılışı sırasında tepemizden hiç eksik olmadı Bustos Domecq. Max Carrados kör bir hafiye yaratmayı denemişti, Bioy ve ben daha da ileri gittik ve hafiyemizi bir hapishane hücresine kapattık. Kitap aynı zamanda Arjantin üstüne bir taşlamaydı. Bustos Domecq'in çifte kimliği yıllarca açığa çıkmadı. Ama en

sonunda işin aslı öğrenildiğinde, herkes, Bustos bir şakadan başka bir şey olmadığına göre Bustos'un yazdıklarının asla ciddiye alınamayacağı kanısına vardı.

Bioy'la birlikte yazdığımız ikinci kitap, *Bir Ölüm Modeli* adlı bir polisiyeydi yine. Ne var ki, bu kitap o kadar kişiseldi ve öylesine özel esprilerle doluydu ki, yalnızca satışa çıkarılmayan bir basımıyla yetindik. Yazarının adını da B. Suarez Lynch koyduk. "B" herhalde Bioy ve Borges'den geliyordu. "Suarez" ile "Lynch" de yine büyükdedelerimizin adlarıydı. Bustos Domecq, 1946 yılında başka bir özel basımda, bu kez iki öyküden oluşan *İki Unutulmaz Düşlem*'de yeniden ortaya çıktı. Bustos, uzun bir aradan sonra yeniden kalemine sarılacak ve 1967 yılında, aşırı modern bir eleştirmenin düşsel ve aşırı modern sanatçılar (mimarlar, yontucular, ressamlar, orkestra şefleri, şairler, romancılar, terziler) üzerine yazdığı yazılardan oluşan *Günlemler*'ini yayınlayacaktı. Hem eleştirmen hem de konu aldığı sanatçılar birer budalaydı ve kimin kimi uyuttuğu belirsizdi. "Üç unutulmuş büyüğe; Picasso, Joyce ve Le Corbusier'ye" adanmıştı kitap. Kullanılan üslubun kendisi bir parodiydi. Bustos, uyduruk sözcüklerle, Latinceyi andıran sözlerle, basmakalıp laflarla, karmakarışık metaforlarla, ilgisiz sonuçlar ve abartmalarla dolu bir gazeteci ağzı kullanmıştı.

Birlikte yazmanın nasıl mümkün olduğunu bana çok sormuşlardır. Bence, birlikte yazma, iki insanın benliklerinden, gururlarından ve belki de birbirlerine

habire kibarlık göstermekten vazgeçmelerini gerektirir. Birlikte yazarken kendinizi unutacak, yalnızca yapıtı düşüneceksiniz. Doğrusu, şimdi biri kalkıp hangi esprinin benden, hangi tanımın Bioy'dan çıktığını sorsa, kolay kolay yanıt verememem. Aslında başka arkadaşlarla da denedim birlikte yazmayı. Üstelik bazıları çok yakın dostlarımdı. Ama hem açıkyürekli olamadıkları hem de vurdumduymaz davrandıkları için beceremedik birlikte yazmayı. *Bustos Domecq'in Günlemleri*'ne gelince, bence bu kitap, kendi adımla yayınladıklarımın hepsinden iyi olduğu gibi, neredeyse Bioy'un kendi adıyla yayınladıklarının hepsi kadar da iyidir.

1950 yılında, Sociedad Argentina de Escritores'in (Arjantin Yazarlar Derneği) başkanlığına seçildim. Arjantin Cumhuriyeti şimdi olduğu gibi o zaman da korumasız bir ülkeydi ve Arjantin Yazarlar Derneği diktatörlüğe karşı birkaç kaleden biriydi. Bu o kadar açıktı ki, birçok tanınmış edebiyatçı devrim oluncaya kadar derneğin kapısından içeri adımını bile atmamıştı. Diktatörlüğün garip bir özelliği vardı; diktatörlüğü açıktan açığa savunanlar bile aslında hükümeti ciddiye almadıklarını, kişisel çıkarlarını savunduklarını söylemekten çekinmiyorlardı. Bu da anlayışla karşılanıyor ve bağışlanıyordu. Bilirsiniz, yurttaşlarımın çoğu ahlaksal olmaktan çok düşünsel bir vicdan taşır. Peron ve karısıyla ilgili hemen bütün açık saçık fıkralar, ayıplarını başkaları yüzlerine vurmasın diye, Peron'cularm kendileri tarafından aydurulmuştu. En

sonunda Arjantin Yazarlar Derneği kapatıldı. Dernekte yapılmama izin verilen son konuşmayı anımsıyorum. Pek de fazla olmayan dinleyiciler arasında bir de şaşkın polis vardı. İran tasavvufu üstüne anlattıklarımı güçlükle not almaya çabalıyordu. O sıralar yetmişlerinde olan annem, bu karanlık ve umutsuz dönem boyunca ev hapsinde tutuldu. Kızkardeşim ve yeğenlerimden biri birer ay hapis yattılar. Benim de peşime bir hafiye takmışlardı; uzun, rasgele yürüyüşlere çıkıp ardımda dolaştırıp durduğum bu adamla en sonunda dost olduk. Söylediğine bakılırsa, kendisi de nefret ediyordu Peron'dan, ama ne de olsa emir kuluydu. Ernesto Palacio beni hazretle tanıştırmak istedi, ama kabul etmedim. El sıkışmak bile istemediğim bir adamla neden tanışacaktım ki?

Nicedir beklenen devrim 1955 Eylülü'nde gerçekleşti. Uykusuz, kaygılı bir geceden sonra neredeyse bütün halk sokağa döküldü. Çığlıklar atarak devrimi kutluyorlar, "Cordoba, Cordoba!" diye haykırıyorlardı; çarpışmaların büyük bir bölümü Cordoba'da olmuştu. Öylesine kendimizden geçmiştik ki, yağmurdan ıliklerimize kadar ıslandığımızın neden sonra farkına varabildik. Ama o kadar mutluyduk ki, devrik diktatöre karşı ağzımızdan tek bir söz bile çıkmadı. Peron önceleri bir yerlerde gizlendi, sonra da ülkeyi terketmesine izin verildi. Yanında ne kadar para götürdüğünü bilen yok.

Çok sevdiğim iki dostum, Esther Zemborain de Torres'le Victoria Ocampo, Ulusal Kütüphane mü-

dürlüğüne atanabileceğimi düşlüyorlardı. Bense böyle bir şeyi aklımın ucundan bile geçirmiyor, olsa olsa kentin güneyinde küçük bir kütüphaneye müdür yaparlar diye düşünüyordum. Oysa *Sur* dergisi (imza Victoria Ocampo), yeniden açılan Arjantin Yazarlar Derneği (imza Carlos Alberto Erro), Arjantin – İngiliz Kültür Derneği (imza Carlos del Campillo) ve Colegio Libre de Estudios Superiores (imza Luis Reissig) hemen bir araya gelip ortak bir dilekçe hazırladılar. Dilekçe Eğitim Bakanı'nm masasına bırakıldı ve bendeniz en sonunda Devlet Başkanlığı görevini vekaleten yürüten General Eduardo Lonardi tarafından müdürlüğe atandım. Atanışımdan birkaç gün önceydi; geceleyin annemle birlikte kütüphaneye kadar bir yürüyüşe çıkmıştık; binayı şöyle bir görmek istemiştim. Ama uğursuz saydığımdan, içeri girmeye yanaşmamıştım. "Göreve atanıncaya kadar adımımı atmam," demiştim. O hafta görevi devralmak üzere Kütüphane'ye çağrıldım. Bizimkiler de geldi benimle; orada çalışanlara bir konuşma yaptım, inanılmaz gibi görünse de resmen müdür olduğumu söyledim. Birkaç yıl önce Emecé'nin kitaplarımı yayınlamasını sağlamış olan Jose Edmundo Clemente de müdür yardımcılığına getirildi. Bütün bunlardan hiç kuşkusuz büyük övünç duyuyordum, ama üç ay beş kuruş para alamadık. Aslına bakarsanız, benden önceki Peroncu müdürün resmen görevden alındığını hiç sanmıyorum. Bir daha Kütüphane'ye uğramadı, hepsi o kadar. Beni göreve atamışlar, ama onu görevden almaya

zahmet etmemişlerdi.

Ertesi yıl bir başka zevki daha tadacak, Buenos Aires Üniversitesi İngiliz ve Amerikan Edebiyatı profesörlüğüne getirilecektim. Öteki adaylar o güne kadar yaptıkları çevirilerin, sundukları bildirilerin ve verdikleri konferansların, daha başka başarılarının eksiksiz birer listesini göndermişlerdi üniversiteye. Bense yalnızca, "bütün hayatım boyunca hiç farkında olmadan bu göreve değer kıldım kendimi," demekle yetinmiştim. Açıksözlülüğüm işe yaradı, görevi bana verdiler. Üniversitede on yıl kadar mutlu bir hayat yaşadım.

Körlüğüm, çocukluğumdan beri adım adım yaklaşıyordu. Ağır ağır inen bir yaz alacakaranlığıydı sanki. Üstelik hiçbir dokunaklı ya da acıklı yanı yoktu bu işin. Aslında 1927'den başlayarak tam sekiz göz ameliyatı geçirdim, ama "Armağanlar Şiiri"ni yazdığım 1950'lerin sonlarından bu yana okuma ve yazma açısından kör sayılabileceğimi söyleyebilirim. Körlük ailemden geliyor; Londra'da yayınlanan *Lancet* adlı tıp dergisinde, büyükdedem Edward Young Haslam'a yapılan bir göz ameliyatıyla ilgili bir yazı çıkmıştı. Ama, öyle görünüyor ki, körlük Ulusal Kütüphane müdürleri arasında da kol gezmiş. Benden önceki iki seçkin müdür, Jose Marmol ve Paul Groussac da aynı yazgıyı paylaşmıştı. Bir şiirimde, bana aynı anda hem sekizyüzbin kitabı hem de karanlığı bahşeden Tanrı'nın bu olağanüstü ironisine değinmeden edememiştim.

Körlüğümün ilginç sonuçlarından biri de, yavaş yavaş serbest vezni benimsemem oldu. Aslında, körlüğün, yeniden şiir yazmaya başlamama yol açtığı da söylenebilir. Karalama yapma olanağından yoksun kaldığım için belleğe dayanmak zorundaydım. Şiiri akılda tutmak düzyazıyı akılda tutmaktan kuşkusuz daha kolaydır; tıpkı, kurallara dayalı şiir biçimlerini akılda tutmanın serbest vezinle yazılmış şiirleri akılda tutmaktan daha kolay olduğu gibi. Yolda yürürken ya da metroda giderken bir soneyi kafanızda oluşturabilir, üstünde oynayabilirsiniz, çünkü uyak ve ölçü belleğe yardımcı olur. O yıllarda, onbir heceli dörtlüklerden oluşan düzinelerle sone ve uzun şiir yazdım. Kendime Lugones'i usta seçmiştim, ama sonradan arkadaşlarım şiirlerimin ne yazık ki Lugones'in şiirlerine hiç benzemediğini söylediler. Daha sonraki şiirlerimdeyse anlatısal bir çizgiye rastlanır hep. Doğrusunu isterseniz, şiirler için konu bile düşünürüm. Belki de Lugones'le aramdaki temel ayrım, onun kendisine Fransız edebiyatını örnek alması, düşünsel açıdan Fransız dünyasında yaşaması, benimse İngiliz edebiyatına yaslanmamdır. Bu yeni şiir uğraşımda eskiden hep yaptığım gibi şiirler arasında bir ardışıklık kurmayı hiç düşünmedim, daha çok her şiire kendi başına önem verdim. Böylece, Emerson ve şarap, Snorri Sturluson ve kum saati, dedemin ölümü ve Birinci Charles'ın kellesinin uçurulması gibi birbirinden çok farklı konularda şiirler çıktı ortaya. Tabii bu arada Poe, Swedenborg, Whitman, Heine, Camoes,

Jonathan Erwards ve Cervantes gibi edebiyat kahramanlarımı da es geçmedim. Kuşkusuz, aynalara, Minotauros'a ve bıçaklara hürmette de kusur etmedim.

Metaforlar bana oldum olası çekici gelmiştir. Bu eğilimim yüzünden de, yalın Sakson metaforlarıyla karmaşık İskandinav metaforlarını incelemişimdir. Daha 1932 yılında, Sakson ve İskandinav metaforları üstüne bir deneme bile yazmıştım. Dosdoğru adlar yerine elden geldiğince metaforlar kullanmak gibi garip bir düşünce, üstelik bu metaforların hem geleneksel hem de kafama uygun olması, beni şaşırtmış ve çekmiştir hep. Sonraları, bu metaforların kullanılmasındaki amacın yalnızca bileşik sözcüklerdeki görkem ve gösterişin verdiği keyif değil, aynı zamanda ses yinelemelerini gerektirmesi olduğunun farkına varacaktım. Metaforların, kendi başlarına alındıklarında, öyle büyük bir zekayı gerektirdikleri pek söylenemez. Gemiye "deniz aygırı", açık denize de "balina yolu" demek, doğrusu büyük bir beceri sayılmasa gerek. Eski İskandinav halk ozanları biraz daha ileri giderek denize "deniz aygırı yolu" demişler, böylece başlangıçta bir imge olan şey çetin bir denkleme dönüşmüş. Metaforlar üstüne araştırmalarım, sonunda Eski İngilizceyi ve Eski İskandinav dillerini incelemeye yöneltti beni. Ama doğrusunu söylemek gerekirse, beni bu uğraşa yönelten başka bir etken de atalarım oldu. Gerçi duygusal bir boşinançtan başka bir şey olmayabilir, ama Haslam'ların Northumbria ve Mercia'da -ya da bugünkü adlarıyla Northumberland

ve Midlands'de (İngiltere'nin iç bölgeleri)– yaşamış olmalarının beni Sakson, belki de Danimarkalı bir geçmişe götürdüğü kanısındayım. (Gerçi, böylesine Kuzeyli bir geçmişten keyif alışım, benden daha milliyetçi olan ve beni İngiliz sayan kimi yurttaşlarımca kınandı, ama İngilizlere özgü birçok şeyin, sözgelimi çayın, Krallık ailesinin, "erkek" sporlarının ve savruk Shakespeare'in kaleminden çıkmış her dizeye tapmanın bana tümden ters geldiğini bilmem söylememe gerek var mı?)

Üniversitedeki ders dönemlerinden birinin bitiminde, öğrencilerimden bazıları Kütüphane'ye beni görmeye geldiler. Dört ay gibi kısa bir süre içinde *Beowulf*'dan Bernard Shaw'a kadar koca İngiliz edebiyatını yutuvermiştik. Artık bu kez ciddi bir iş yapalım diye düşünüyordum. Çocuklara en baştan başlamayı önerdim, onlar da kabul ettiler. Evde, kitaplığımın en üst rafında bir yerde Sweet'in *Anglo-Saxon Reader*'ı ile *Anglo-Saxon Chronicle*'ın durduğunu biliyordum. Öğrenciler ertesi cumartesi sabahtan geldiklerinde bu iki kitabı okumaya başladık. Dilbilgisini elden geldiğince boşlayarak sözcükleri Almanca gibi okuyorduk. Ansızın, içinde Roma (Romeburh) sözcüğü geçen bir cümleye vuruluverdik. Attık kendimizi Peru Sokağı'na ve aklımızı başımızdan alan bu sözcükleri haykırarak koşmaya başladık. Uzun bir serüvene atılmıştık artık. Gerçi İngiliz edebiyatını hep dünyanın en zengin edebiyatı olarak görmüştüm, ama şimdi bu edebiyatın kapısının eşiğinde gizli bir bölmeyi bulup

ortaya çıkarmanın umulmadık keyfini sürüyordum. Kendi payıma, bunun bitimsiz bir serüven olabileceğini ve Eski İngilizceyi incelemeyi hayatım boyunca sürdüreceğimi biliyordum. Gerçek amacım, bu alanda ustalaşıp caka satmak değil, incelemenin tadım çıkarmak oldu hep; şu son oniki yıldır da bu konuda hiç düşkırıklığına uğramadım. Son zamanlarda Eski Norveççeye ilgi duymama elince, Eski Norveççeyle eski İngilizce arasında yakın bir bağ sözkonusu, hem sonra Eski Norveççe bütün bir Ortaçağ Cermen edebiyatının doruğu sayılır, dolayısıyla bir öncekinden sonra atılmış akla uygun bir adımdan başka bir şey değil bu. Eski İngilizcede yaptığım gezintiler bütünüyle kişiseldi, onun için birçok şiirime de girdiler Bir gün, öğretim üyesi dostlarımdan biri beni bir kenara çekip "baksana," dedi telaş içinde. "Anglosakson Dilbilgisini İncelemeye Başlarken adlı bir şiir yayınlamakla ne yapmak istiyorsun?" Ona, Anglosakson dilinin benim için günbatımını seyretmek ya da aşık olmak kadar içten bir yaşantı olduğunu anlatmaya çalıştım.

1954'deydi galiba, küçük düzyazılar yazmaya başladım, kısa çiziktirmeler ve alegorik öykülerdi bunlar. Bir gün, Emecé Yayınevi'nin yöneticisi, dostum Carlos Frias, "Bütün Yapıtları" adı altında çıkan dizi için benden yeni bir kitap istediğini söyledi. Elimde ona verebileceğim hazır bir kitap bulunmadığını söyledimse de, "her yazarın bir kitabı vardır, yeter ki arayıp bulsun," diyerek diretti. Evde aylak aylak dolandığım bir pazar sabahı, çekmeceleri karıştırırken,

yayınlanmamış birtakım şiirlerime ve bazıları ta *Critica*'daki günlerden kalma düzyazılarıma rastladım. Ayıklayıp düzene koyduğum bu kırıntılar, 1960'da *El hacedor* (Yaratan) adıyla yayınlandı. Gariptir, yazmaktan çok biriktirmiş olduğum bu kitabın bence en kişisel çalışmam ve kendi beğenime göre belki de en iyi yapıtım olduğunu söyleyebilirim. Kolayca açıklayabilirim: *El hacedor*'un tek bir sayfasında bile şişirme yoktur. Her yazı kendi için ve bir iç gereksinim sonucu yazılmıştır. Bu kitap bütünlenip ortaya çıktığında, iyi yazmanın bir yanılgı, hem de gösterişten doğan bir yanılgı olduğunu kavradım. Gerçekten doğru dürüst yazmak istiyorsanız, iyi yazacağım diye kendinizi zorlamamalısınız.

Kitabın son sayfasında, evrenin resmini yapmaya kalkışan bir adamdan sözediyordum. Uzun yıllar çalışıp boş duvarı gemi, kule, at, silah ve insan imgeleriyle donatıyor, ama tam öleceği sırada aslında kendi yüzünün suretini yapmış olduğunu farkediyordu. Doğrusunu isterseniz, adamın başına gelen, bütün kitaplar için de geçerli olabilir. *El hacedor* adlı kitabım için geçerli olduğu ise kesin.

Ün bana, tıpkı körlüğüm gibi, yavaş yavaş geldi. Ünü hiç beklemedim, hiç ardında koşmadım onun. Bana ilk el uzatan, yazdıklarımı 1950'lerin başlarında yüreklilikle Fransızcaya çeviren Nestor İbarra ve Roger Caillois oldu. 1961'de Formenter Ödülü'nü Samuel Beckett'la paylaşmamı sağlayan da, sanırım onların bu gözüpek girişimleri oldu, çünkü Fransızcaya çevrilinceye kadar yalnızca dışarıda değil, Buenos Aires'de de pek tanınmıyordum. Formentor Ödülü'nden sonra bütün Batı dünyasında mantar gibi bitti kitaplarım.

Aynı yıl, Edward Larocque Tinker'm önerisiyle, Teksas Üniversitesi'ne konuk profesör olarak çağrıldım. Amerika'yı ilk kez görecektim. Gerçi okuduğum kitaplar aracılığıyla bir bakıma hep orada olmuştum, ama yine de Austin'de üniversite kampüsünde hendek kazan işçilerin, o güne kadar o sınıftan insanlara hiç yakıştırmadığım bir dil, İngilizce konuştuklarını görünce çok şaşırdım. Dahası, Amerika kafamda öylesine destansı boyutlar kazanmıştı ki, her yerde rastlanan yabanotları, çamur, su birikintileri, kirli yollar, sinekler ve sokak köpekleri gibi şeylerle orada da karşılaşınca inanın afalladım. Gerçi zaman zaman yurt özlemi düşmüyor değildi yüreğimize, ama bana eşlik eden annemle birlikte giderek Teksas'ı sevdiğimizi de anlıyorum şimdi. Düşünün, bizim Uzunboy-

nuzlar komşu okulun Ayılar'ın yendiklerinde futboldan nefret eden annem bile *zaferimize* sevinmişti. Üniversitede, Arjantin edebiyatı okuttuğum sınıfla dersim biter bitmez doğruca Dr. Rudolph Willard'ın Sakson şiiri dersine giriyordum. Gün boyu hiç boş vaktim olmuyordu. Amerikalı öğrenciler, Arjantin'deki çoğu öğrencinin tersine, derslerin konularıyla alacakları notlardan çok daha fazla ilgileniyorllardı. Onların Ascasubi'ye ve Lugones'e ilgi duymalarını sağlamaya çalışıyordum, ama onlar bana kendi yazdıklarım konusunda soru yağdırmakta diretiyorlardı. Zamanımın çoğunu Ramon Martinez Lopez'le geçirmeye özen gösteriyordum; bir filolog olarak, etimolojilere olan tutkumu paylaşan ve bana çok şey öğreten Ramon Martinez Lopez'le. ABD'de kaldığımız o altı ay boyunca gitmediğimiz yer kalmadı. Ülkenin bir ucundan öbür ucuna birçok üniversitede ders verdim. New Mexico'ya, San Francisco'ya, New York'a, New England'a, Washington'a gittim. Amerika, gittiğim bütün ülkeler içinde en dost, en hoşgörülü ve en cömert ülke oldu benim için. Biz Güney Amerikalılar rahatımızı düşünürüz daha çok, oysa ABD'deki insanlar her şeye ahlak açısından bakıyorlar. Ben –amatör bir Protestan olarak– en çok buna hayran kaldım. İşin bu yanı, gökdelenleri, kesekağıtlarını, televizyonu, naylonları ve o korkunç aygıtlar cangılını pek ciddiye almamamı bile sağladı.

Amerika'ya ikinci kez 1967 yılında gittim. Harward'daki Charles Eliot Norton Şiir Kürsüsü'nün ba-

şına getirilmiştim. Beni olanca iyi niyetleriyle dinleyen insanlara, "Şu Şiir Sanatı" üstüne nutuklar çektim. Cambridge'de kaldığım yedi ay boyunca Arjantinli yazarlar üstüne dersler de verdim ve Amerika'ya, dahası Batı'ya özgü birçok şeyin anayurdu gibi görünen New England'ı baştan başa gezdim. Bazı yazarların mekanına yüz sürdüm: Hawthorne'un Salem'ine, Emerson'ın Concord'una, Mellville'in New Bedford'una, Emily Dickenson'ın Amherst'üne ve tabii oturduğum evin karşı köşesindeki Longfellow'un meskenine. Cambridge'deki dostlarımın sayısı durmadan artıyordu: Jorge Guillen, John Murchison, Juan Marichal, Raimundo Lida, Hector İngrao ve küresel zaman üstüne pek anlayamadığım, ama bir gün kendiminmiş gibi yayınlamayı düşündüğüm bir kuram geliştiren İranlı fizikçi Ferid Huşfar. Robert Fitzgerald, John Updike ve artık hayatta olmayan Dudley Fitts gibi yazarlarla da tanıştım. Ülkenin yeni yörelerini görme olanağı buldum: Ülkemin pampalarına rastladığım Iowa; insanın aklına Carl Sandburg'ü düşüren Chicago; sonra Missouri, Maryland, Virginia. Ülkeme dönmeme yakın, New York'daki YMHA Şiir Merkezi'nde şiirlerimin okunmasından büyük onur duydum. Çevirmenlerim şiirlerimi okurken, dinleyiciler arasında şairler de vardı.

ABD'ye üçüncü gidişimi Oklahoma Üniversitesi'nden, bana büyük iyilikleri dokunan Lowell Dunham ve Ivar Ivask'a borçluyum. Dunham'la Ivask, 1969 Kasımı'nda beni konuşmalar yapmam için üniversite-

ye çağırmakla kalmadılar, yapıtlarımı yorumlayıp değerlendirmeleri için bazı uzmanları da bir araya getirdiler. Ivask, sanki çocukluğumun Palermo'sunun geleneğini hiç anımsatmıyormuş gibi, balık biçiminde bir Fin kaması armağan etti bana.

Şu son on yıla bakıyorum da, bayağı gezip tozmuşum. 1963'de, Buenos Aires'deki İngiliz Kültür Heyeti'nden Neill MacKay aracılığıyla İngiltere ve İskoçya'ya gitme olanağı buldum. Oralarda da, annemle birlikte, kutsal yerlere uğramaktan geri kalmadım: Edebiyat anılarından geçilmeyen Londra; Lichfield ve Dr. Johnson; Manchester ve De Quincey; Rye ve Henry James; Lake Country; Edinburgh. Arnold Bennett'ın memleketi Beş Kasaba'dan biri olan Hanley'deki büyükannemin doğum yerine de gittim. İskoçya ve Yorkshire bence yeryüzünün en güzel yerleri arasında sayılmalı. İskoçya'nın dağları ve koyaklarında, daha önceden tanıdığım yabansı bir yalnızlık ve sıkıcılıkla yeniden karşılaştım. Bir süre sonra da bu duygu beni aldı, ta uzaklardaki Patagonya'mn ıssız yörelerine götürdü. Birkaç yıl sonra, bu kez Maria Esther Vazquez'le, bir Avrupa gezisine daha çıktım. İngiltere'de, artık yaşamayan Herbert Read'in kırdaki o güzel, kocaman evinde kaldık. Herbert Read bizi Yorkminster'a götürdü, orada bize müzenin Viking Yorkshire salonunda duran eski Danimarka kılıçlarını gösterdi. Ben de sonradan o kılıçlardan biri için bir sone yazdım. Sir Herbert, ölümünden kısa bir süre önce, soneye verdiğim adı düzeltti. "York'daki Bir Kılıca"yı

"Yorkminster'daki Bir Kılıca" diye değiştirmemi önerdi.

Daha sonra, İsveç'teki yayıncım Bonnier ve Arjantin Büyükelçisinin çağrıları üzerine Stockholm'e gittik. Stockholm ve Kopenhag'ı, tıpkı San Francisco, New York, Edinburgh, Santiago de Compostela ve Cenevre gibi, gördüğüm en unutulmaz kentler arasında sayarım.

1969 başlarında, İsrail hükümetinin çağrılısı olarak Tel Aviv ve Kudüs'te coşku dolu on gün geçirdim. Arjantin'e döndüğümde, dünyanın hem en yaşlı hem de en genç ülkesinde on gün yaşadığımı, çok canlı ve uyanık bir ülkeden yeryüzünün uyuruyanık bir köşesine geri geldiğimi düşünüyordum. Cenevre'de oturduğum günlerden beri Yahudi kültürüyle hep ilgilenmiş, Yahudi kültürünü şu bizim Batı uygarlığımızın ayrılmaz bir parçası olarak görmüştüm.

Şimdi, bunca yıl sonra, ayak basmadığım bir sürü yeri düşünüyorum hâlâ; daha önce gittiğim, ama yine gitmek istediğim yerleri de elbet. Hâlâ, çocukluğumda Mark Twain'in *Roughing It*'inden ve Sherlock Holmes kitaplarının ilki olan *Kızıl Üstüne Bir İnceleme*'den tanıdığım Mormonların Utah'ını bir gün görmeyi umuyorum. Başka bir hayalim de bir gün İzlanda'ya bir kutsal yolculuk yapmak; tabii bir de Texas ve İskoçya'ya bir kez daha gidebilmek.

Yetmişbir yaşındayım ama hâlâ çok çalışıyorum, kafamda bir yığın tasarı var. Geçen yıl *Elogio de la Sombra* (Karanlığa Övgü) adlı yeni bir şiir kitabı yaz-

dım. *Elogio,* 1960 yılından bu yana yayınladığım tümüyle yeni ilk kitabımdı. Ayrıca, bu kitaptaki şiirler, 1929'dan bu yana baştan sona bir kitap olarak düşünerek yazdığım ilk şiirlerdi. Kitapta yer alan birçok şiirde göze çarpan başlıca kaygım, en küçük bir dinsel ya da karşı insel eğilim taşımayan ahlaksal nitelikte bir kaygı. Kitabın adındaki "Karanlık", hem körlüğü, hem ölümü temsil ediyor. *Elogio*'yu bitirebilmek için her sabah Ulusal Kütüphane'de çalıştım, şiirleri yazdırdım. Bitirdiğimde, artık rahat bir çalışma düzeni kurmuştum. O kadar rahat bir çalışma düzeniydi ki, hiç ara vermedim ve bu kez masallar yazmaya başladım. 1953'den bu yana yazdığım ilk öykülerdi bunlar. Bu yıl yayınladım. Kitabın adı, *El informe de Brodie* (Dr. Brodie'nin Raporu). Son beş yıldır dilimden düşürmediğim bu kitaptaki öykülerin, doğrudan öykü anlatma üstüne bir dizi alçakgönüllü deney olduğu söylenebilir. Son günlerde, *Los otros* (Ötekiler) adıyla gösterilecek bir filmin senaryosunu bitirdim. Konu benim; yazma işiniyse Adolfo-Bioy Casares ve Arjantinli genç yönetmen Hugo Santiago'yla birlikte, gerçekleştirdik. Bir süredir öğleden sonralarımı uzun süreli ve olağanüstü bir tasarıya ayırıyorum; aslında yaklaşık üç yıldır çok talihli sayılırım, çünkü çevirmenim yanıbaşımda. Onunla birlikte yapıtlarımın on oniki cildini İngilizceye, bir türlü beceremediğim, ama kimbilir kaç kez keşke anadilim olsaydı dediğim İngilizceye aktarıyoruz.

Bugünlerde yeni bir kitaba başlamayı düşünüyo-

rum. Dante, Ariosto ve Kuzeyin ortaçağ konuları üstüne denemelerden oluşacak bir kitap. Ama bilimsel değil kişisel denemeler olacak bunlar. Bir de, kendi kendine konuşurcasına yazılmış, içten izlenimlerden, olur olmaz isteklerden, düşlemlerden ve alışılmışa aykırı kişisel düşüncelerden oluşan bir kitaba girişmek istiyorum. Daha sonrasını ben de bilemiyorum. Anlatmak istediğim bir dizi öykü var daha. Başkalarından dinlediğim ya da kendi uydurduğum öyküler. Şu sıra "Kongre" adlı uzun bir öyküyü bitirmek üzereyim. Kafka'yı çağrıştıran adına aldırmayın, daha çok Chesterton tarzı bir öykü olacağını sanıyorum. Arjantin'de ve Uruguay'da geçiyor. Konusunu yirmi yıldır anlata anlata en sonunda dostlarımı usandırdım. Sonra bir de baktım, artık daha fazla geliştirmeye gerek kalmamış. Bu arada, daha da uzun zamandır bekleyen bir tasarım daha var. Babamın romanı *Caudillo*'yu gözden geçirmeyi, belki de yeniden yazmayı düşünüyorum. Babam bunu benden yıllar önce istemişti. Kitaptaki sorunların birçoğunu tartışmıştık bile. Doğrusu, bu çalışmanın, babamla tartışmamızın bir devamı, gerçek bir işbirliği olmasını istiyorum.

Bugüne kadar insanlar bana inanılmaz ölçüde iyi davrandılar. Hiç düşmanım yok. Bazıları düşmanımmış gibi görünmeye çalıştılarsa da bana acı veremeyecek kadar iyi niyetli davrandılar. Ne zaman bana karşı yazılmış bir yazı okusam, yalnızca o yazıdaki düşünceyi paylaşmakla kalmam, aynı zamanda o yazıyı ben çok daha iyi yazabilirdim duygusuna kapılırım.

Kimbilir, o sözde düşmanlarıma, hangi yazılarıma öfkelendiklerini önceden bana söylemelerini salık vermeliyim belki de. Onlara bu konuda her türlü yardım ve desteği sağlayacağımdan en küçük bir kuşkuları olmasın. Kendime karşı takma adla acımasız bir tirad yazmanın özlemini bile gizliden gizliye duymuşumdur. Ah, yüreğimde barındırdığım yaldızsız gerçekler!

Benim yaşımda biri, sınırlarının farkında olmalı. Sınırlarının farkında olursa mutluluğun yolunu tutabilir. Gençliğimde edebiyatı hüner gerektiren şaşırtıcı bir çeşitlemeler oyunu olarak görürdüm. Oysa artık, kendi sesimi bulduğumdan olsa gerek, yazdıklarımın sağını solunu onarmanın, kurcalayıp düzeltmeye çalışmanın büyük bir yararının da, büyük bir zararının da dokunmadığı kanısındayım. Bu, hiç kuşkusuz, yüzyılımız edebiyatının ana eğilimlerinden birine karşı, Joyce gibi bir adamın gösteriş olsun diye "Oluşmakta Olan Yapıt" başlığı altında lüks yazılar yayınlamasına yol açan ince üslup cakasına karşı işlenmiş bir günahtır. Sanırım, artık en iyi yapıtlarımı yazmış bulunuyorum. Bu da bana dingin bir doygunluk ve huzur veriyor. Ama yine de içimde öyle bir duygu var ki, kendimi yeterince yazıya dökmüş değilim sanki. Sanki gençlik, bugün bana gençliğimde olduğundan daha yakın. Artık mutluluğu erişilmez bir şey olarak görmüyorum. Oysa bir zamanlar, uzun bir zaman önce mutluluğu ulaşılmaz bir şey olarak görmüştüm. Bugün, mutluluğun her an karşımda belirebileceğini,

ama asla peşinde koşulmaması gerektiğini biliyorum artık. Başarısızlık ya da üne gelince, benim için çok önemsiz, hiç dert edinmediğim şeyler. Artık benim aradığım, dinginlik, düşünmenin ve dostluğun tadı ve biraz fazla iddialı gelebilir ama, bir sevme ve sevilme duygusu.

1970

Borges ve Ben

Her şey ötekinin, Borges'in başından geçiyor. Buenos Aires sokaklarında yürüyorum, arada bir durup belki de alışkanlıkla eski bir geçidin kemerine ya da demir parmaklıklı bir kapıya bakıyorum. Borges'den mektuplardan haber alıyorum, bazen de adı bir profesörler kurulundaki adlar arasında ya da bir yaşam-öyküleri sözlüğünde gözüme ilişiyor. Ben kum saatlerinden, haritalardan, onsekizinci yüzyıl baskı sanatından, sözcüklerin köklerinden, kahve kokusundan ve Stevenson'ın düzyazısından keyif alıyorum; öteki de aynı şeylerden keyif alıyor, ama rolünü abartarak oynayan bir oyuncu gibi gösterişli bir biçimde. Aramızın bozuk olduğunu söylemek işi biraz fazla büyütmek olur; ben yaşıyorum, kendimi yaşama bırakıyorum ki, Borges masallarını ve şiirlerini yazabilsin. Ve o masallarla şiirler beni doğruluyor. Dişe dokunur bir şeyler yazmayı becerdiğini kabul etmek benim için o kadar güç değil, ama o yazdıkları beni kurtaramaz; belki de iyi olan artık hiç kimsenin, hatta ötekinin de olmadığı, söz ve geleneğin olduğu için. Kaldı ki, ben tümden yok olup gitmeye yazgılıyım, yalnızca belli bir an'ım ötekinde varlığını sürdürecek. Her şeyi çarpıtmak ve abartmak gibi inatçı bir alışkanlığı olduğunu çok iyi bilmeme karşın, artık yavaş yavaş her şeyi ona

bırakıyorum. Spinoza, her şeyin kendisi olmayı sürdürmeye çalıştığını ileri sürmüştü; taşın taş olmak istediğini, kaplanınsa kaplan. Ben, kendimde değil Borges'de kalacağım (eğer ben biriysem tabii), ama kendimi onun kitaplarından çok, başkalarının kitaplarında ya da bir gitarın kılı kırk yararcasına akort edilişinde tanıyabiliyorum. Yıllar önce ondan kurtulmaya kalktım ve kent dışındaki gecekondu mahallelerinin söylencelerini bırakıp zaman ve sonsuzlukla oyunlara yöneldim. Ama o oyunlar da eninde sonunda Borges'in bir parçası oldu çıktı, ben şimdi başka şeylere yönelmek zorundayım. Anlayacağınız, benim yaşamım sürekli bir kaçış; ben her şeyi yitiriyorum ve her şey ya unutulup gidiyor ya da ötekine kalıyor.

Bu satırları hangimiz yazıyor, ben mi, o mu, bilmiyorum.

1956

Yaratan

O güne kadar belleğin keyfini hiç sürmemişti. İzlenimler, yanmasıyla sönmesi bir olan canlı izlenimler belleğinden hep akıp gitmişti. Bir çömlekçinin uçuk kırmızı motifi; aynı zamanda birer tanrı olan yıldızların asılı durduğu gökyüzü; içinden bir aslanın düştüğü ay; mermerin, üstünde dolaşan parmakuçlarının altındaki pürüzsüzlüğü; hızlı hızlı ısırarak bir sıyırışta midesine indirmeyi sevdiği yaban domuzu etinin tadı; Fenikece bir sözcük; bir kargının sarı kumun üstüne düşen kara gölgesi; denizin ya da kadınların yakınlığı; koyuluğunu kesmek için balla kardığı şarap: Bunlardan herhangi biri aklının erimini tümüyle kaplayabilirdi. Öfkenin ve gözüpekliğin olduğu kadar korkunun da yabancısı sayılmazdı; bir keresinde düşman surlarına merdiveni dayayıp ilk tırmanan o olmuştu. İstekle, merakla, hiç duraksamadan, her şeyden keyif alıp sonra da her şeyi unutma yasasından başka hiçbir yasaya bağlanmaksızın, denizin her iki yakasında birçok ülkeyi gezmiş, insanların kentlerini ve saraylarını seyretmişti. Bir koşuşturmadır giden pazar yerlerinde ya da gizli doruğu belki de yarısı insan yarısı keçi kösnül tanrılara sığınaklık etmiş bir dağın eteğinde dolambaçlı öyküler dinlemişti. Bu öyküleri, gerçek mi yoksa düş mü olduklarını öğrenme-

ye kalkışmaksızın, tıpkı gerçekliği kabul ettiği gibi kabul etmişti.

Güzelim dünya yavaş yavaş ondan ayrılmaya başladı; bir daha hiç kalkmayacak bir pus elinin çizgilerini silip yoketti, gece o yüzlerce yıldızını yitirdi, ayaklarının altındaki toprak belirsizleşti. Her şey gittikçe uzaklaştı ve bulanıklaştı. Körleşmeye başladığını anladığında haykırdı; Stoacı dayanıklılık o zamanlar daha keşfedilmemişti, Hektor da Akhilleus'dan onuru kırılmadan kaçabiliyordu. Bundan böyle gökyüzüne, gökyüzünün destansı görkemine de, yılların durmadan değiştireceği bu yüze de bakamayacağım (diye geçirdi içinden). Gövdesinde duyduğu bu korkuların üstünden günler geceler geçti ve bir sabah uyandığında çevresindeki şeylere (artık şaşırmaksızın) baktı, tıpkı insanın bir ezgiyi ya da bir sesi tanıması gibi açıklayamadığı bir duyguya kapıldı: Bütün bunlar daha önce olmuştu ve bütün bunları hem korkuyla hem de sevinç, umut ve merakla karşılamıştı. Sonra geçmişinin dipsiz görünen derinliklerine indi ve o başdöndürücü çukurun içinden yitik belleği çekip çıkarmayı başardı; belki de daha önce bir düş dışında hiç anımsamamış olduğu için, şimdiki yağmurun altında bir sikke gibi parıldayan yitik belleği.

Bellekti bu. Oğlanın biri tarafından itilip kakılmıştı, bunun üzerine babasına koşup olan biteni anlatmıştı. O anlatırken, babası dinlemiyormuş ya da anlamıyormuş gibi öyle durmuş, sonra da duvarda asılı duran bir tunç kamayı alıp indirmişti; çocuğun

gizliden gizliye imrendiği, çok güzel ve güç yüklü bir kamaydı bu. Kama ellerinde duruyordu işte ve kamaya birden sahip oluşuyla birlikte, uğradığı haksızlık silinip gitmişti, ama babasının sesi, "senin bir erkek olduğunu anlasınlar," diyordu ve bu seste bir buyruk gizliydi. Gece, yolları körleştirdi. Büyülü bir güç aldığı kamayı sımsıkı kavradı, evi kuşatan sarp yamaçtan hızla aşağı indi ve kendini Aias ve Perseus'un yerine koyarak, karanlık tuzlu havayı yaralar ve savaşlarla doldurarak deniz kıyısına koştu. O anın kesin tadı, aslında şimdi aramakta olduğu şeydi. Gerisi, meydan okumasına yol açan aşağılamalar, beceriksizce bir dövüş, ağzından kan damlayan kamayla eve dönüş onu pek az ilgilendiriyordu.

Derken, o anının içinden, yine geceyi ve bir serüven beklentisini içeren başka bir anı fırladı. Bir kadın, tanrıların ona verdiği ilk kadın, onu tapınağın temelleri arasındaki yeraltı kemerinin karanlığında beklemişti; kadına, taş duvarları ve karanlığa gömülen yamaçları andıran geçitlerden geçerek ulaşmıştı. Bu anılar neden durmadan geri geliyordu? Hem de olmak üzere olan şeyleri önceden haber veriyormuşçasına hiç acı çektirmeden!

Biraz şaşırarak da olsa anlayıverdi. Artık içine düşmekte olduğu ölümlü gözlerinin bu gecesinde onu aşk ve tehlike de bekliyordu –Ares ve Aphrodite– çünkü bir söylenti içine doğmuştu artık (çünkü artık kulağında çmlamıştı): Altı ayaklı dizelerin ve zaferin, tanrıların kurtarmaya yanaşmadığı bir tapınağı savu-

nan insanların, yürek düşürülmüş bir adaya erişebilmek için denizlerde kürek sallayan kara gemilerin, Odysseia'ların ve İlyada'ların şarkısını söylemek onun yazgısıydı ve bütün bunlar insanlığın bomboş belleğinde sonsuza kadar yankılanacaktı. Bütün bunları biliyoruz, ama son karanlığına gömüldüğünde neler duyumsadığını bilmiyoruz.

1958

Öteki

Olay ta 1969 Şubatı'nda Cambridge'de geçmişti. O sıralar olup biteni kağıda dökmek hiç içimden gelmemişti, aklımı kaçırmaktan korktuğumdan bir an önce unutmak istemiştim. Ama artık aradan birkaç yıl geçti ya, oturup yazarsam hem başkaları bir öykü gibi okurlar diye düşünüyorum hem de bir gün benim için de bir öykü olabileceğini umuyorum. Başımdan geçenin sona erinceye kadar ürkünç olduğunu, üstelik daha sonraki uykusuz gecelerde daha da ürkünç olduğunu biliyorum. Ama anlatıldığı zaman başkalarının da yüreğine korku salması gerekmiyor.

Sabah saat on sularıydı. Charles Nehri'ne bakan bir bankta oturuyordum. Dörtyüz beşyüz metre kadar sağımda adını hiçbir zaman bilmediğim kocaman bir yapı yükseliyordu. Bozbulanık suyun üstünde yassı buz parçaları yüzüyordu. Nehir, ister istemez, aklıma zamanı, Herakleitos'un varlığın zaman içinde sürekli bir devinim olduğu yolundaki öğretisini düşürüyordu. İyi uyumuştum; önceki gün öğleden sonra verdiğim dersin öğrencilerimin hoşuna gittiği kanısındaydım. Ortalıkta hiç kimse yoktu.

Ansızın, o an'ı daha önce de yaşamış olduğum duygusuna kapıldım (ruhbilimcilere bakılırsa, yorgunluk belirtisidir bu). Bankın öbür ucunda biri otu-

ruyordu. Doğrusu yalnız olmayı yeğ tutardım, ama yabaninin teki gibi görünmek istemediğimden hemen kalkıp gitmeyeyim dedim kendi kendime. Öteki ıslık çalmaya başlamıştı. O sabahın ilk ürkütücü olayı tam o sırada oldu işte. Adamın ıslıkla çaldığı, daha doğrusu çalmaya çalıştığı (hiç müzik kulağım yoktur), Elias Regules'in eski bir *milonga*'sının, "La Tapera"nın ezgisiydi. Ezgi beni aldı, geçmişe, Buenos Aires'e, artık yerinde yeller esen bir avluya götürdü; yıllar önce ölmüş olan yeğenim Alvaro Melian Lafinur'u anımsattı bana. Ezginin ardından sözcükler geldi. Bunlar, şarkının ilk dizesinin sözleriydi. Gerçi ses Alvaro'nun sesi değildi, ama onun sesine öykünen bir sesti. Bunu farkedince çok şaşırdım.

"Beyim," dedim öteki adama dönerek, "Uruguaylı mısınız, yoksa Arjantinli mi?"

"Arjantinliyim, ama 1914'den beri Cenevre'de oturuyorum," diye karşılık verdi.

Uzun bir suskunluk oldu. "Ortodoks kilisesinin karşısında, Malagnou 17 numarada mı?" diye sordum.

Başıyla doğruladı.

"Öyleyse," dedim artık dayanamayarak, "adınız Jorge Luis Borges. Benim adım da Jorge Luis Borges. 1969 yılındayız ve Cambridge kentindeyiz."

"Hayır," dedi adam benimkinden pek az değişik bir sesle. Bir an sustu, sonra kendini toparlayıp diretti: "Cenevre'deyim ben, Ron Nehri kıyısında bir bankta oturuyorum. İşin tuhafı birbirimize çok benziyoruz, ama siz benden çok daha yaşlısınız, saçınız

ağarmış."

"Yalan söylemediğimi kanıtlayabilirim," dedim. "Yabancı birinin kesinlikle bilemeyeceği şeyler anlatayım dilerseniz. Evde gümüş bir. *maté** fincanımız var, fincanın altı birbirine dolanmış yılanlar biçiminde. Büyük dedemiz Peru'dan getirmiş. Bir de atının eyerine asıp getirdiği gümüş lavabo var. Odanızdaki gardropta iki sıra kitap duruyor: Lane'in üç ciltlik *Binbir Gece Masalları,* hani o metal gravürleri ve bölüm sonlarındaki küçük puntolu notlarıyla; Quicherat'ın Latince sözlüğü; Tacutis'un *Germania*'sının Latincesi ve Gordon'ın İngilizce çevirisi; Garnier basımı bir *Don Quixote;* Rivera Indarte'nin *Tablas de Sangre*'si, yazarının imzasıyla; Carlyle'ın *Sartor Resartus*'u; Amiel'den bir yaşamöyküsü; öbür kitapların arkasına saklanmış kalın ciltli bir kitap, Balkanlarda cinsel alışkanlıklar üstüne. Place Dubourg'un ikinci katındaki o akşamı da unutmuş değilim."

"Dufour," diye düzeltti.

"Tamam, Dufour. Bu kadar yeter mi?"

"Hayır, yetmez. Bu kanıtlar hiçbir şey kanıtlamaz. Diyelim ben sizi düşümde görüyorum, o zaman benim bildiklerimi sizin de bilmeniz doğal. Bu art arda saydıklarınız hiçbir şey göstermez."

Karşı çıkışı yerindeydi. Ben de dedim ki: "Bu sabah ve bu karşılaşmamız bir düşse, demek ikimiz de düş görüyoruz. İkimiz de düş gördüğümüze inanmak zorundayız. Gördüğümüz düş belki sona erdi, belki

* Paraguay çayı.

sürüyor. Ama şimdilik bu düşü tıpkı dünyayı, doğmayı, görmeyi, soluk almayı kabul ettiğimiz gibi kabul etmek zorundayız."

"Peki, ya düş sürüp giderse?" dedi kaygıyla.

Onu da, kendimi de yatıştırmak amacıyla, kendimden müthiş emin görünmeye çalıştım. "Benim düşüm yetmiş yıl sürdü," dedim. "Hem, tek bir kişi yoktur ki, uyandığı zaman kendini kendiyle başbaşa bulmasın. Bize de böyle oluyor şimdi, yalnız biz iki kişiyiz. Benim geçmişimle ilgili, yani sizi bekleyen gelecekle ilgili bir şeyler öğrenmek istemez misiniz?"

Tek bir söz söylemeden boyun eğdi. Bense, biraz dalgın, sürdürdüm sözlerimi. "Annemiz Buenos Aires'de Charcas ve Maipu'daki evinde oturuyor, sağlığı iyi. Babamızsa otuz yıl kadar önce öldü. Kalp yetersizliğinden. Ama aslında onun işini bitiren, bir yanma inen inme oldu. Sağ elinin üstünde duran sol eli, bir devin elinin üstünde duran bir çocuk eli gibiydi. Ölmek için sabırsızlanıyordu, hiç yakınmadı. Büyükannemiz de o evde ölmüştü. Ölmeden birkaç gün önce hepimizi yanma çağırmış, "ben çok ama çok ağır ölen ihtiyar bir kadınım. Bunda hiçbir fevkaladelik yok üstelik, sakın kendinizi harap etmeyin," demişti. Kızkardeşiniz Norah evlendi, iki oğlu var. Ee, anlatın bakalım, evdekiler nasıl?"

"Çok iyiler. Babam her zamanki gibi dinle dalga geçmekten alamıyor kendini. Dün gece, İsa'nın, kendilerini ele vermekten hoşlanmayan goşo'lara benzediğini, vaaz verirken meseller anlatmasının nedeninin de bu olduğunu söyledi." Bir an duraksadı, sonra, "ya

siz?" dedi.

"Kaç kitap yazacaksınız bilmiyorum ama, çok kitap yazacağınızı biliyorum. Size başkalarının paylaşmayacağı bir zevk verecek şiirler, düşlemsel denilebilecek öyküler yazacaksınız. Babanız ve birçok akrabanız gibi, öğretmenlik yapacaksınız."

Yazacağı kitapların başarı kazanıp kazanmayacağını sormaması hoşuma gitmişti. Sesimi biraz değiştirip devam ettim. "Tarihte neler olup bittiğine gelince, hemen hemen aynı düşmanlar arasında bir savaş daha patlak verdi. Fransa çok geçmeden teslim bayrağını çekti; İngiltere'yle Amerika Hitler adında bir Alman diktatöre karşı savaştılar; Waterloo'nun tekrarından başka bir şey değildi. Sanırım 1946 yılıydı, Buenos Aires, akrabamıza oldukça benzeyen bir başka Rosas'ı dünyayı getirdi. Tıpkı geçen yüzyılda Entre Rios'un yaptığı gibi, 1955'de de Cordoba eyaleti imdadımıza yetişti. Bugünlerde gidişat iyi sayılmaz. Rusya dünyaya egemen oluyor; demokrasi hurafesine takılan Amerika imparatorluk olup olmama konusunda bir türlü karar veremiyor. Ülkemiz her geçen gün biraz daha taşralılaşıyor; sanki gözleri kapalıymışçasına biraz daha taşralı, biraz daha gösteriş düşkünü oluyor. Okullarımızda okutulan Latince'nin yerini yakında Guarani dili alırsa, hiç şaşmam."

Doğrusu beni pek ilgiyle dinlediği söylenemezdi. Olanaksız bir şeyin olanaklı olduğunu görmenin korkusu onu dehşete düşürmüştü. Gerçi hiç çocuğum olmamıştı ama, bana kendi kanımdan bir oğuldan

daha yakın olan bu çocukcağıza karşı bir sevgi dalgası kabardı içimde. Ellerinin arasında sımsıkı tuttuğu kitabın ne olduğunu sordum.

"Feodor Dostoyevski'nin *Ecinniler*'i, daha doğrusu *Şeytanlar*'ı," diye yanıtladı biraz da böbürlenircesine.

"Belleğimden silinip gitmiş, nasıl bir kitap bu?" Daha ağzımdan çıkar çıkmaz, sorduğum sorunun yüz kızartıcı olduğunu farkettim.

"Rus usta," dedi nutuk çekercesine, "Slav ruhunun labirentini herkesten daha iyi görebilmiştir."

Böyle tumturaklı sözler etmeye başlaması, kendini toparladığının kanıtı gibi göründü bana. Ustanın başka hangi kitaplarını okuduğunu sordum. İki üç kitap daha saydı, aralarında *Öteki* de vardı. Sonra, Dostoyevski okurken Joseph Conrad'da olduğu gibi kişileri açık seçik ayırt edip edemediğini, Dostoyevski'nin yapıtlarını incelemeyi sürdürmeyi düşünüp düşünmediğini sordum.

"Sanmıyorum," dedi biraz da şaşırarak.

Peki, neler yazıyordu? Büyük bir olasılıkla *Kızıl İlahiler* adını vereceği bir şiir kitabını toparlamaya çalışıyordu. Ama kitaba *Kızıl Ritmler* adını vermeyi de düşünmüyor değildi.

"Neden olmasın," dedim. "Sizden öncekileri örnek gösterebilirsiniz. Ruben Dario'nun mavi şiiri, Verlaine in gri şarkısı yok mu?"

Bilmezlikten gelerek, kitabının coşkuyla insanların kardeşliğini anlatacağını söyledi. Zamanımızın

ozanı çağma sırt çeviremezdi. Bir süre düşündüm, sonra kendisini gerçekten herkesin kardeşi olarak görüp görmediğini sordum; sözgelimi, bütün cenaze levazımatçılarının, bütün postacıların, bütün dalgıçların, çift numaralı evlerde oturanların, bütün kısık seslilerin falan. Sorumu, kitabının o büyük ezilenler ve aşağılananlar yığınından sözettiğini söyleyerek yanıtladı.

"Sizin ezilenler ve aşağılananlar yığınınız bir soyutlamadan başka bir şey değil," dedim. "Yalnızca bireyler vardır, herhangi birinin varlığından sözedilebilirse elbet. 'İnsan, dünle bugün aynı insan değildir,' demiş Yunanlının biri. Kimbilir, Cenevre'de ya da Cambridge'de şu bankın üstünde oturan ikimiz bunun kanıtıyız belki de."

Her neyse, tarihin sofu sayfalarını bir yana bırakacak olursak, unutulmaz olaylar için ille de unutulmaz laflar etmek gerekmez. Ölmek üzere olan bir insan, çocukluğunda gözüne ilişmiş bir gravürü anımsamaya çalışır; az sonra çarpışmaya girecek olan askerler aralarında ya her yerin çarılçamur olduğundan sözederler ya da çavuşlarını konuşurlar. Bizim içinde bulunduğumuz durumsa benzersizdi; içtenlikle söyleyeyim, ikimiz de böyle bir duruma hazırlıklı değildik. Mukadderat, edebiyattan sözediyorduk. Korkarım, bu konuda genellikle gazetecilere söylediklerimden fazla bir şey söylemiyordum. İkinci benliğim yepyeni metaforların yaratılmasından, bulunmasından yanaydı; bense içten ve açık seçik yakınlıklara denk düşen,

düşgücümüzün çoktan benimsediği metaforlardan. Yaşlılık ve günbatımı, düşler ve hayat, zamanın akışı ve su. Yıllar sonra bir kitapta kendisinin ortaya atacağı bu görüşten sözettiğimde, sanki kulağı bende değildi. Birden, "eğer siz bir zamanlar ben idiyseniz," dedi, "o zaman, 1918 yılında size kendisinin de Borges olduğunu söyleyen yaşlı bir beyle tanıştığınızı unutmuş olmanızı nasıl açıklıyorsunuz?"

Doğrusu, böyle bir açmaza düşebileceğim hiç aklıma gelmemişti. "Belki de o kadar tuhaf bir olaydı ki, unutmayı yeğledim," dedim hiç de inandırıcı olmayan bir sesle.

Soruyla karşılık verdi. Biraz utangaç, "belleğiniz güçlü müdür?" dedi.

Haklı sayılırdı; daha yirmisine gelmemiş bir çocuğun gözünde, yetmişini geçkin bir adamın işi bitmiş sayılırdı. "Gerçi sık sık unuttuğum oluyor," dedim, "ama belleğim yine de kendisinden bulması istenileni bulup çıkarıyor. Eski İngilizce dersine giriyorum, üstelik sınıf sonuncusu da değilim."

Konuşmamız bir düş olmayacak kadar uzamıştı. Ansızın aklıma bir şey geldi. "Beni düşünüzde görmediğinizi size hemen kanıtlayabilirim," dedim. "Bugüne kadar hiç okumamış olduğunuzu sandığım şu dizeyi bir dinleyin bakalım."

Ünlü dizeyi ağır ağır okudum: *"L'hydre-univers tordant son corps écaillé d'astres."* Neredeyse korkuyla ürperdiğini duyumsadım. O parlak sözcüklerin tek tek tadını çıkararak, dizeyi alçak sesle yineledi.

"Haklısınız," dedi ikircikli bir sesle. "Hiçbir zaman böyle bir dize yazamayacağım."

Victor Hugo'da birleşmiştik.

Şimdi anımsıyorum, daha önce Whitman'dan kısa bir şiiri coşkuyla okumuştu. Hani şair deniz kıyısında paylaşılan ve gerçekten mutlu olduğu bir geceyi anımsar, o şiiri işte.

"Whitman o geceyi tutkuyla anıyorsa," dedim, "o geceyi gerçekten yaşadığından değil, o geceyi yaşamayı çok istediğinden. Gerçek bir olayın dile getirilmesi olarak değil de, güçlü bir isteğin anlatımı olarak bakarsak, şiir daha büyük bir değer kazanır."

Ağzı açık, bana baktı. "Onu tanımıyorsunuz!" diye bağırdı. "Whitman yalan söylemeyi beceremez."

Yarım yüzyıl boşuna geçip gidecek değil ya. İnsanlardan, rasgele okuduklarımızdan, farklı beğenilerimizden sözederken, alttan alta, birbirimizi anlayamadığımızı farketmiştim. Birbirimize hem çok benziyorduk hem de hiç benzemiyorduk. Birbirimizi anlamayı beceremiyorduk, bu da konuşmayı güçleştiriyordu. Birbirimizin kötü birer taklidiydik. Öylesine olağandışı bir durumdu ki, fazla uzun süremezdi. Öğütler vermenin de, tartışıp durmanın da bir yararı yoktu, çünkü ister istemez o ben olacaktı, bu onun yazgısıydı.

Birden, Coleridge'in düşlemlerinden biri geldi aklıma. Adamın biri cennette bir yolculuğa çıkar, bu cennet gezisi sırasında ona bir çiçek verirler, uyandığında çiçek elindedir. Benzer bir oyun düşündüm ben

de. "Bana bakın," dedim. "Cebinizde para var mı?"

"Evet," diye karşılık verdi. "Yirmi frank kadar bir şey var. Simon Jichlinski'yi bu akşam yemeğe davet ettim de."

"O zaman Simon'a Carouge'da tıp okuyacağını, üstelik çok başarılı olacağını söyleyin. Şimdi bana bir bozukluk verin bakalım."

Cebinden üç büyük gümüş para, biraz da bozukluk çıkardı. Hiçbir şey anlamamıştı, bir beş franklık verdi bana. Ben de ona, değerleri ne olursa olsun boyları hiç değişmeyen o Amerikan banknotlarından birini verdim. Merakla inceledi.

"Olamaz," dedi sesini yükselterek. "Üstünde 1964 tarihi var. Bu bir mucize, mucizeler korkunçtur. Lazarus'un dirilişine tanık olanlar herhalde dehşete kapılmışlardır."

Aslında zerre kadar değişmemişiz diye düşündüm kendi kendime. Hep o kitabi konuşmalar. Verdiğim banknotu yırttı, elindeki bozuklukları cebine koydu. Bense, bana verdiği parayı nehre atmayı düşünüyordum. Gümüşsü nehirde yitip gidecek olan iri gümüş paranın oluşturacağı halka öyküme canlı bir imge sağlayabilirdi, ama talihim yaver gitmedi. Tutturum, ona, doğaüstü şeylerin iki kez yinelenirlerse korkutucu olmaktan çıkacaklarını söyledim. Sonra da, iki zamanda ve iki yerde olan [illegible] ertesi gün buluşmamızı önerdim. Hiç duraksamadan kabul etti ve saatine bakmadan geç kaldığını söyledi. Aslında ikimiz de yalan söylüyordu[illegible] İkimiz de birbirimi-

zin yalan söylediğini biliyorduk. "Biri gelip beni alacak," dedim.

"Biri gelip sizi alacak mı?"

"Evet. Benim yaşıma geldiğinizde neredeyse tümüyle kör olacaksınız. Ama yine de sarıyı, ışıkları ve gölgeleri belli belirsiz çıkarabileceksiniz. Korkmayın. Yavaş yavaş gelen körlük çok kötü bir şey değildir. Yazın ağır ağır inen alacakaranlığa benzer."

Birbirimize hiç dokunmadan vedalaştık. Ertesi gün oraya gitmedim. O da gitmedi.

Şimdiye kadar kimseye anlatmadığım bu karşılaşma hep kafamı kurcalayıp durdu. Ama artık işin sırrını çözdüğüme inanıyorum. Karşılaşma gerçekti; ama öteki benimle konuşurken düş görüyordu, beni unutabilmesinin nedeni de bu. Bense onunla konuşurken uyanıktım, olup bitenin aklımdan çıkmaması beni hâlâ tedirgin ediyor.

Öteki, beni düşünde gördü, ama tam olarak beni görmedi düşünde. Şimdi anlıyorum, doların üstündeki tarihi gördü.

1975

Kum Kitabı'ndan

İngiliz Edebiyatına Giriş

Jorge Luis Borges
Çeviren: Celal Üster

İngiliz edebiyatı tarihine ilişkin o koca koca kitaplar dururken, uçsuz bucaksız bir edebiyatı böylesine küçük bir kitapta sunmaya kalkışmak, Jorge Luis Borges'den başka kimin aklına gelebilirdi ki! Borges'in aileden gelme "azılı" bir İngilizsever olmasının bunda epeyce payı olsa gerek.

Ne var ki, elinizdeki kitabın tek özelliği, Borges'in dev bir konuyu küçük bir kitapta sunması değil. Aslında, bu kitabı gerçekten çekici kılan, Borges'in İngiliz edebiyatına kendine özgü yaklaşımını yansıtması. Denilebilir ki, İngiliz edebiyatına kafasına göre takılmış Borges. Bu yönüyle, *İngiliz Edebiyatına Giriş*, Borges'in kendini de eleveren bir kitap.

"Sanırım, artık en iyi yapıtlarımı yazmış bulunuyorum. Bu da bana dingin bir doygunluk ve huzur veriyor. Ama yine de içimde öyle bir duygu var ki, kendimi yeterince yazıya dökmüş değilim sanki. Sanki gençlik, bugün bana gençliğimde olduğundan daha yakın. Artık mutluluğu erişilmez bir şey olarak görmüyorum. Oysa bir zamanlar, uzun bir zaman önce mutluluğu ulaşılmaz bir şey olarak görmüştüm. Bugün, mutluluğun her an karşımda belirebileceğini, ama asla peşinde koşulmaması gerektiğini biliyorum artık. Başarısızlık ya da üne gelince, benim için çok önemsiz, hiç dert edinmediğim şeyler. Artık benim aradığım, dinginlik, düşünmenin ve dostluğun tadı ve biraz fazla iddialı gelebilir ama, bir sevme ve sevilme duygusu."

Jorge Luis Borges, 1970

"Elinizdeki bu kitabın ilginç bir özelliği var. *Borges ve Ben* adıyla yayınladığımız bu kitabın ana metnini oluşturan *Bir Özyaşamöyküsü Denemesi*'yle birlikte Borges Türkçeye ilk kez "aslından" çevrilmiş oluyor. Çünkü ilk kez *New Yorker* dergisinde yayınlanan *Bir Özyaşamöyküsü Denemesi*'ni Borges doğrudan İngilizce yazmış."

Celâl Üster

"Sanırım, artık en iyi yapıtlarımı yazmış bulunuyorum. Bu da bana dingin bir doygunluk ve huzur veriyor. Ama yine de içimde öyle bir duygu var ki, kendimi yeterince yazıya dökmüş değilim sanki. Sanki gençlik, bugün bana gençliğimde olduğundan daha yakın. Artık mutluluğu erişilmez bir şey olarak görmüyorum. Oysa bir zamanlar uzun bir zaman önce mutluluğu ulaşılmaz bir şey olarak görmüştüm. Bugün, mutluluğun her an karşımda belirebileceğini, ama asla peşinde koşulmaması gerektiğini biliyorum artık. Başarısızlık ya da üne gelince, benim için çok önemsiz, hiç dert edinmediğim şeyler. Artık benim aradığım, dinginlik, düşünmenin ve dostluğun tadı ve biraz fazla iddialı gelebilir ama, bir sevme ve sevilme duygusu."

Jorge Luis Borges, 1970

"Elinizdeki bu kitabın ilginç bir özelliği var. *Borges ve Ben* adıyla yayınladığımız bu kitabın ana metnini oluşturan *Bir Özyaşamöyküsü Denemesi*'yle birlikte Borges Türkçeye ilk kez "aslından" çevrilmiş oluyor. Çünkü ilk kez *New Yorker* dergisinde yayınlanan *Bir Özyaşamöyküsü Denemesi*'ni Borges doğrudan İngilizce yazmış."

Celâl Üster